Нобатгулы Режебов,

О Г У З   Х А Н

(Үч сериялы тарыхы чепер филм)

Гахрыманлары:
Огуз хан
Гара хан - Огуз бегиң какасы,
Ур хан -
Гур хан -
Гүн хан - Гара ханың гардашлары,
Кетхуда - бердашлы гоҗа,
Бедәхет бег - кетхуданың оглы,
Гала бег - бег,
Җала бег - башда чопан, соң Огузың вепалы беги,
Билик хоҗа - Гүн огулларының, умуман Гара ханың юрдуның уламасы
Гызылгөз хан - хажравлар тайпасының ханы,
Ёвбег - онуң иниси,
Илхан - Ёвбегиң оглы,
Әргопан бег - Гызылгөз ханың оглы,
Айхан хатын - Гара ханың аялы,
Шапери -
Гүлбегим -
Хүйрбике-ханларың гызлары,
Аллаңңыр бег-кичирак тайпаның агабеги,
Дүңйәниң дүрли юрдундан гетирлен алымлар, айдыңлар, акылдарлар,
Вака бәш мүң йыл мундан озал Күрен дагдарының этегинде болуп гечйәр.

Ашгабат-2010 й.

О Г У З   Х А Н

/Көпсериялы филмиң биринжи сериясы/

Бейик дагың этегинде ерлешен улы гала. Ол Гадымы гала. Галаның ортасында көшкүң алнындакы гиң мейданчада аксакаллар, ханлар, беглер, яш беглер уллакан халка болуп дурлар. Олара гуш учар бейикликден серетсең, Гүнүң шекилини гөрүп боляр. Оларың хеммеси Гүндогара бакып дурлар. Уллакан халканың ортасында үйшүрилен одун янып башлаяр. Депчилер депини, довулчылар довлуны, нагарачылар нагарасыны уруп, кернайчылар, сурнайчылар, түйдүкчилер пессай саз чалып башлаяр. Җахан ягтылдыкча, от улаляр, депчилер депини гаты какып, дүнйәни лерзана салярлар.

Гүн огуллары тәзе догуп гелйән Гүни гаршылаяр.

Гүн гөрүнйәр,депчилериң, түйдүкчилериң сеси бирден кесилйәр.

Гара ханың янында дуран Билик Хоҗа Гүне гол герип гыгыряр:

- Атамыз Гүн, Худамыз Гүн, хош гелипсиң, сапа гетирипсиң!

Гара ханың солунда дуран бердашлы гоҗа кетхуда гыгыряр:

- Гүн огуллары саңа сежде кыляр.

Шондан соң хеммелер гөге голуны герип Гүне баш эгип, сежде эдйәрлер.

Билик хоҗа - Атамыз Гүн, Худамыз Гүн, биз асмана бакып саңа сежде эдйәрис, сен земине бакып сөвер огулларыңы ялка! Биз Гүн огуллары, ил-улусымызы ГҮН болуп чойярыс, душманларымызы Гүн болуп якып-яндырярыс!

Кетхуда. - Атамыз Гүн, Худамыз Гүн, сен бизиң асманымызда дурсаң, биз земинде абадан яшарыс! Сен бизиң ёлумыза, яшайшымыза, калбымыза нуруңы чай!

Биз хич хачан сениң пешгеш берен одуңы өчүрмерис! Рысгал сенден, берекет сенден, Худамыз Гүн!

Хеммелер бирден гыгыряр:

- Атамыз Гүн, Худамыз Гүн, хош гелипсиң, сапа гетирипсиң!

Яңадан депреклер, довуллар, нагаралар гүммүрдәп, хер дүрли түйдүклер оваз эдип, шовхун, дабара гиң мейдана, асманың астына сыгмаяр...

Өй бикелери җайларың гапысыны, өйлериң тутусыны, чадырларың ишигини ачып, Гүнүң илкинҗи шугласы дүшер ялы эдйәрлер.

Белентли-песли, селчең токайлы гиден сәхралык билен ики

кервен гелйәр. Хер кервен етмиш бәш дүеден ыбарат. Огуз бегиң элли атлысы ики кервениңем горагчысы. Огуз бег ат дарадып, диңширгенип төверегине бакяр. Олар бир депеден ашып токайлы сая аралашяр.

Токайлыкдан ала гыкылык эдип, говур турзуп чыкан ики йүз атлы аламанчы кервениң үстүне дөкүлйәр. Огуз бег кервенбашылара ышарат эдип, элли атлысыны ызына дүшүрип, нирдесиң Гадым гала дийип, атларына гамчы басяр. Ики йүз атлының ярысы Огуз бегиң ызындан ковгы гитсе, галан ярысы кервениң дашыны аляр. Аламанбашы кервенбашының янына барып:

- Гожа, кервен кимиңки? - диййәр.

Кервенбашы нәгиле халда:

- Кервен сизиңки беглер! - дийип, хүңүрдәп башлаяр - **Акмак Гарахан, сырты салланaнчакдан чыкмадык сүмүкли оглуны кервене горагчы гойяр-а! Ханха, атасының кервенини ташлап, харам маслыгыны алып гачды.**

Кервениң ызындан ковгы гиденлер гайдып геленде, кервени габан ёлдашларының дүелери чөкерип харытлары барлап йөренини гөрйәрлер, Аламанчыларың кейпи гала, олар шады-хоррам болуп байлыклары сынлаяр.

Гадымы гала гүн-гүзеран билен мүбтела. Кимселер йүп ийшип, танап бүкдүрсе, кимселер гылыжыны, ханжарыны чалып, ярагларына серенжам берйәр. Хер бир харсаң дашлардан салнан жайларда, докма-дарагың сеси яңланяр. Кимселер хемишелик өчмейән одуң башында сөхбет эдйәр.

Яш огланлар яй атышып, гөреш тутуп гох-говур турузяр.

Гара ханың көшки. Саг ганатда ерлешен харемханадан чыкан Айхан хатын залларың ичи билен гечип, көшкүң дивадына баряр. Ол ерде оңа палманлар, гуррандазлар гарашып отыр.

Олжасы оңан аламанчылар кейпичаг халда гыкувлашып ики кервенем өз иллерине сүрүп баряр.

Палчылар пал атыпдыр, гуррандазлар гурра ташлапдыр. Айхан хатын дуршуна гөзе өврүлип, оларың палында, гуррассында Огуз беги гөрәйжек ялы болуп отыр.

- Айхан хатын, Огуз бег кервенлери билен саг аман етип гелйәр.

- Огуз бег, гич галса, биригүн саг-аман галамыза гелйәр!

Гарахан гиң җайында багана поссуныны елбегей алып, ийип-ичип отыр. Айхан хатын адамсыны сынлап:

- Сениң ялы доңйүрек, даш багыр хан ёкдур. Энтек он секизем яшамадык ялңыз оглуңы дүнйәниң о четине ураддаймак бормы?

Гара хан:

- Хах-хах-ха! Хан хатын, мен Огуз бегиң яшындакам еди ёла сөвеше гирип, үч ёла агыр яраланып, үч ёла өлүм билен йүзбе-йүз болуп гөрүпдим...

Хан хатын:

- Сен-де оны сөвеше сал, дөвүшдир, эмма ялңыз перзендиңи кырк-элли атлы билен нәмәлим дүнйә, гаракчылы-галтаманлы юртлара ёлламак!

Гара хан аялына дикан бакып:

- Хан хатыным, Огуз бег җүмле-җахана хөкмүни йөредип отуран бейик хан болмалы! Шол себәпденем онуң җумле-җаханы өз гөзи билен гөрмеги герек. Мениң пикирим шейле, оңа секиз йыл бәри ылым өвреден алымларың ислегем шейле!

Ики агыр кервени олҗалап барян аламанчыларың кейпи гала, олар кервени сүрүп өз иллерине голайлап пайлашярлар. Ики йүз атлы секиз топара бөлүнип, хер топар өзүне етен йүкли дүелерини алып, өз галасына йөнелйәр. Агаҗың шаха айрышы ялы арам токайлы, токайсыз сәхра билен кервени таланларың топарлары бири-бирлеринден араны ачып гидйәрлер.

Огуз бег элли атлысы билен букуда ятыр. Кервен сүрүп гелйән йигрими бәш-отуз атлы Огуз бегиң абайына гелйәр. Огуз бег атлылары билен дуйдансыз халда аламанчыларың үстүне гыкувлашып дөкүлйәр. Алҗыран аламанчылар не гачып билйәр, не сөвешип. Огуз бегиң беглери оларың аман-заманыны бермән пүррелейәр.

Кервенбашы хош болуп гыгыряр:

- Әрсиң сең, ширсиң сен Огуз бегим!

Кервенбашы бир йигит билен аламанчыларың ат-ярагларыны йыгнап йөр.

Огуз бег ене-де букуда дур. Икинҗи топар аламанчылар дүелери сүрүп сая иненде, оларың үстүне дуйдансыз Огуз бег атлылары билен дөкүлйәр. Огуз бег сәхел салымда олары хем атлы атындан

агдаряр.

Аламанчыларың бейлекилериң үстүне чозулыш экспозисияда гөркезилйәр, умумылашдырыляр.

Гадым галаның бейик минарасында яш йигит гөзегчи дур. Ол җүмле-җахана середйәр. Бирден онуң шадыян овазы гала доляр:

- Хай, беглер сөйүнҗи! Хай, хезрети ханлар сөйүнҗи! Хай,Гүн огуллары сөйүнҗи! Огуз бег кервенлери билен етип гелйәр.

Гара хан, аксакаллар топар болуп кервениң өңүнден пишваз чыкяр. Огуз бегиң атабеги Гала бег Гара хана маглумат берйәр. Ики кервене, йүзден аша ат-яраг олҗасына пишваз чыканлар бегенйәр. Кервенчилер, атлылар, билен саламлашык.

Гара хан:

- Гүн огуллары, Огуз бег кервенлери билен саг-аман гайдып гелди! Үстесине агыр олҗа хем алыпдыр. Гадым галада еди гүн той!

Огуз бег:

- Хан атам, мен сөвешде секиз бегимден җыда дүшдүм. Мен беглерим билен еди гүн яс тутуп, матам дартар мен!

Гара хан Огузың сөзлерине өр-гөкден гелйәр, ол үнси совмак максады билен:

- Гала бег, Гүн огулларының кервенини таламага милт эден хайын ничик хайын?

- Ганҗыкбашлар!

Гара хан:

- Хан гардашларым, үч гүн пурыҗа! Бәш мүң йыгны җем эдиң! Оглум Огуз бег, ясы-матамы ишигайдан, худайуран ганҗыкбашлар тутар!

Огуз бег атасының янына барып ювашҗа:

- Хан атам, көп-көп атлыларыны пүрреледен ганҗыкбашлар бу махал яралы гаплаң ялыдыр.

Бу махал оларың үстүне йыгын чекмек болмаз!

Гара хан оглуны ичгин сынлап, башгалар эшитмез ялы ювашҗа айдяр:

- Сен! . .Сен! Ганҗыкбашларам арслан-шир билип йөрмүң көпей оглы!..

<u>Гүндиз. Көшгүң ичи.</u>

Гара хан сөвеш гейимлерини гейип дур. Йүзи алтын шайлар билен бесленен совут, күмүш билегсе, тылла тувулга. Кетхуда яйдана-яйдана:

- Бейик хан, алнымыз гара гыш…

Гара хан оны геплетмейәр.

- Гожа, сен нире, горкы нире? Булар ялы бахана тапдырып дурмы? Бизе эршен ганжыкбашлара икини истемез ялы гөз гөркезмелидир… Я сенем гүржүлери гаплаң сайямың?

- Мен… мен ганжыкбашлар билен итбаракларың бирлешеринден горкян.

- Горксаң-горк, эмма әр йигиде горкы берме! Ханха сенем горкян болсаң Огуз билен, хатынлар билен яс тутуп, матам дартың! Кеп тамам...

Сөвеш тебиллери чалыняр.

<u>Гүндиз.</u>

Галаның гайрасына җеменде бары үйшүпдир. Дүрли депреклериң сеси асманың астына сыганок. Онларча дүрли туглар пасырдаяр. Сап-сап гошун ныземда дур. Аксакаллар, кетхудалар Гара ханың янында сетеран дурлар.

Өз сапындан ат дарадып Ур хан гелйәр:

- Хан агам, мүң дәли бегим сөвеше тайяр!

Өз сапындан атыны чапдырып Гур хан гелйәр;

- Хан агам, мүң дәли бегим йөрише тайяр!

Өз сапындан атыны чапдырып Кетхуда гелйәр;

- Гарахан, мүң дәли бегим даркаша тайяр!

Өз сапындан Гызылгөз чапып гелйәр:

- Хезрети Гара хан ынха мүң атым!

Гара хан атлы өңе чыкяр, ол гошуна, аксакаллара, аял-эбтатлара назар айлаяр. Ол Огуза гарап;

- Оглум Огуз бег, яс тутуп, матам дартсын! Ынха, биз болса, душмана матам дартдырып ганжыкбашлары ериң йүзүнден ёк эдип гайдарыс. Дәли беглерим, душман үстүне!

Депреклер, дүрли түйдүклер, сурнай-кернайлар сөвеш сазыны чаляр. Агыр йыгын сөвеше уграяр.

<u>Гүндиз көшгүң ичи.</u>

Огузың эжеси Огузың боюна гуванып, йылгыряр:

- Огуз бег, биринжи хайышым, сен мирасдар бегсиң, хич хачан, хич ерде хан атаның гаҥршына гайдыжы болмагын! Гара хан гөвни чыкып гиден газап хандыр, гарадан гайтмаз дәли хандыр! Икинжи хайышым, сени өержек болярыс. Хан агаларың гызларының хайсыны халасаң алып берйәрис...

Огуз эҗесини сынлаяр, йылгыряр:

- Сен оларың хайсының гызыны халаярсың, эзиз энем?..

- Мен сениң халаныңы халарын оглум...

<u>Гүндиз.</u>

Депеси гарлы, геришлери чал думана сиңип гидйән дагың җүлгесинде Огуз бег беглери билен одуң башында отыр. Ким шара, ким чишлик биширйәр. Беглер мес, олар ийип-ичип кейп чекйәр. Җала бег эллерини келеменлендирип, нәмедир бир зады гүррүң берйәр.

Беглер хезил эдип гүлүшйәрлер. Җүлгеде леммер-леммер ак гара басырынып отуран агач көп. Ол ерде беглериң атлары торбадан ийм ийййәр.

Бир яш бег ылгашлап гелйәр.

- Огуз бегим, сениң атың гачып гитди.

Камера олара голайлаяр. Огуз яш беги сынлаяр. Яш бег:

- Буз дагларына тарап гитди. .. Маңа етдирмеди...

Гала бег:

- Огуз, мен саңа айтманмыдым, ябаны атдан ат болмаз дийип… Җанаварың ганы даглара дартяндыр.

Огуз бег хош хал йылгыряр:

- Буз дагларына тарап? Хай гардашым-ей… - дийип, еринден туряр.

Яш бег:

- Бегим, сен аркайын отур, өзүм тапып гелерин. - дийип хызмата гайымлыгыны гөркезйәр.

- Ол дәлибаш атдыр, саңа башбермез ол Думан бег. Беглер, сиз аркайын кейп чекиң…

Огуз бег атының ызындан гидйәр. Җала бег Огузың ызындан гарап, хорҗундан бир дүвүнчек чыкарып, чөзүп бир пенҗе оты ода оклаяр. Ол түссәни соруп:

- Кейп чекелиң беглер.

- Залуват, сен кейп чекҗек болуп Огузың атыны йөрите бошадып гойберен болайма? - дийип Гала бег лах-лах гүлйәр.

Огуз бег ак гарда атының аяк ызларыны ызаралап баряр.

Одуң башындакы беглер гүлүшип отыр.

Бир бег.

- Җала бег, бизиң кейпимизи шахлаҗак болсаң, гылыҗыңы сыр-да, гир аждархаларың бир четинден… Гылыҗыны сыр-да, гир шир-пелеңлериң, дөвлериң бир гырасындан.

Яш бег:

- Бизем он еди-он секиз яшап чөлде-сәхрада, дагда-дүзде бармадык, гөрмедик еримиз ёк, биз-ә не дөве, не аждарха душяс…

Җала бег поссуныны ода бүрәп түсседен гөзлерини яшардып соруп, беглери сынлаяр. Соңам түссесини кейп эдип гөйберйәр.

Ол:

- Хай, гурбаның болайын дүйп атам, дүйп Ёвгы атам, ол "Хов Җала бег, хов Гала бег еди ыклыма айланып, шир-пелең, дөв-аждарха гойман пүрреләп чыкың, сизиң ызыңызы басып бир несил гелер, аждарханың авазасыны эшитсе-де сазанаклап-саңңылдап дуран -диерди. Бизем хан атамызың айданыны эдип, шир-пелеңлери, дөв-аждархалары түкелләйдик-дә, Думан бегим.

Беглер гүлүшйәрлер.

Гала бег:

- Җала бег, алланәме Огуз бегем ёк, ханы чыныңы эдип, япа дегирмән бир чыпдырып бер…

Җала бег гүррүңе башлаяр.

- Беглерим, гечен яз паслында Огуз бег билен Говаклы дереде бир нәгехан аждарха саташдык. Хайха-хайха, дәли сил ялы сувлунып гелйә, гөзлери ожак ялы, агзы тамдыр ялы ялын сычрадып, гелйә валла чыныңы эдип чыпдыраның-да хем о җанавери суратландырып беян эдер ялы дәл…

- Тапсана, шулар ялы бир гызык варсакыны!

- Пах-пах беглерим, сизе ялан, мана чын… - ол яш беге бакып йылгыряр - **Аңырракда отур, өзүңем горкайма о пеләкетден…** - дийип, гүлүп гүррүңе башлаяр.

Гара ханың агыр гошуны гар басан сәхра билен ер сүйшен ялы гидип баряр…

Огуз бег овадан, гар басан җүлгелер билен Буз дагларына чыкып баряр.

Җала бег Огуз бегиң ызыны ызарлап, гара гөрнүм ызындан кертден-керте, агачдан агаҗа букулып баряр. Гар басан даглар дийсең овадан…

Одуң башындакы беглер ийип-ичип отыр…Гала бег:

- Огузың аты гаты гачан болмалы, бизем гөзлеге гидәйсек нәдер?

- Огузың гахары гелер…

Огуз бег доңуп ятан даг көлүниң якасына барып, дызына чөкүп эллерини гөге герип:

- Таңрым, сен еке-тәк Таңрымсың! Мен дүйрмегим билен сениң гуллугыңдадырын!

Җала бег онуң мынаҗат эдишини сынлаяр, пышырдаяр.

- Бех, Огуз бегим зыян тапынып йөр өйдйән.

Җала бег Огузы сынлаяр.

Гайыпдан оваз гелйәр;

- Огуз бег, көле товус!

Җала бег гайыпдан гелйән сеси эшденок. Көлүң бейик кенарында дуран Огуз бег товусяр көле. Көлүң бузлары дөвлүп гөге сув сычраяр. Җала бег атылып букудан чыкяр, ол гөзлерине ынанман, ачып-юмяр. Огуз бег үч ёла көлүң сувуна чүмүп-чыкып, кенара дырмашяр. Җала бегиң гөзлери хөвленйәр. Гайыпдан гелйән сес:

- Огуз бег доңдуңмы?

-Ёк, таңрым!

Җала бег хайран, чүнки Огуз бегиң гейим-геҗими хатда өл хем болмандыр.

Җала бегиң гөзлери ханасындан чыкайҗак боляр, себәби көлден йүз элли әдим бейикликде даг гершинде ак гарың үстүнден өз өзүнден гүпләп от яняр. Огуз бег ода тарап йөнелйәр, ол бардыгыча от улаляр. Җала бегиң аклы чашыпдыр, ол горкяр.

- Озалам билйәдим, Огуз бегиң йөне-мөне киши дәлдигини.

Җала бег гөзе өврүлип Огузы сынлаяр. От улалып-улалып гөге дегәйҗек боляр, гең ери түссеси ёк. Гайыпдан гелйән сес:

- Огуз бег, ода гир.

Огуз бег голлары билен йүзүни пеналап, яйдана-яйдана ода гирип гидйәр.

Хайяды гөтерлен Җала бег гыгыряр, эмма өзи гең галяр, онуң сеси чыканок. Җала бег сынлаяр, улы одуң ичинде Огуз бег ёк. Ол гыгырып ылгаҗак боляр, эмма не гыгырып билйәр, не ылгап. Ол доңуп галыпдыр.

Бирден Огуз одуң ичинден чыкяр, онуң хич ери янмандыр, хатда геймлери-де.

Гайыпдан гелйән сес:

- Огуз бег, яндыңмы?

- Ёк, Таңрым! - дийип, Огуз бег дызына чөкүп, гөгүне середйәр.

Җала бег гөзлерини хоңкардып, сын эдйәр. Ол сазанаклаяр, саңңылдаяр. Огуз бег болса бейик даг гершине ярмашып баряр…

Җала бег хем дызына чөкүп, пышырдап башлаяр.

Огуз думанлап дуран даг гершине чыкяр, ол ашак середйәр. Дик гершиң ашагы башыңы айлаян дүйпсүз учут.

Җала бег горкусына йүзүне пенҗесини уряр. Огуз бег гаядан дүйпсиз учуда товусяр. Җала бег горкудан багыряр, эмма сеси чыканок.

Огуз келеменләп учутдан учуп гелйәр, Җала бег кә гөзүни ачып, кә юмуп ваканы сынлаяр. Огуз ере урланда чым-пытрак болаймалы, эмма Алланың гудраты билен шол махал кишңәп Огузың Нураты гелйәр. Огуз эмай билен атының эерине дүшйәр. Ат хайкырып чарпая галяр. Җала бег гөзлерини ачып-юмяр, гең галяр. Огуз бегиң билинден ёкарсы, келлесиниң дашы сансыз йылдыз гойлан ялы, неон ышыгы ялы ялпылдап янып дур…

Огуз бег гөге середип, эллерини узадып мынаҗат эдйәр:

- Түкениксиз әлемлериң эеси еке-тәк Таңрым, мен сениң гуллугыңдадырын!

Огуз атыны чапып, гарлы җүлгә гүв гидйәр.

Җала бег асмана середип, гөзлерини хөвлендирип сарнаяр:

- Түкениксиз әлемлериң эеси еке-тәк Таңрым, мен хем сениң гуллугыңдадырын.

Ол Огуз бегиң эдиши ялы өзүни гара гышда көлүң сувуна оклаҗак боляр, эмма горкяр.

Вагт икиндә голайлапдыр, асман булут болансоң ир гараңкырап, агшам дүшен ялы. Одуң башындакы беглер Огуз бег билен Җала бегиң ызындан гөзлеге чыкыпдыр. Олар бир өврүмден өврүлен еринде пессеҗик гаяның ашагында сазанаклап, саңңылдап асмана середип самрап отуран Җала беги гөрйәрлер. Олар хайран. Гала бег:

- Ишигайдан ахыры аждарха учрапдыр! - дийййәр.

- Мөҗек-сөҗек гөрен болаймасын Җала бег - дийип, яш бег гүлйә.

Җала бег олара гелдиңмем диймән, шол **“Таңрым, гудрат сенде экен, сен хакыкы Худай экениң!”** дийип самраяр. Җала бегиң җынсы үйтгәпдир, гөзлеринде дәлилик ышыгы бар.

- Җала бег, саңа нәме болды?-дийип, Гала бег оны өзүне бакдыряр.-Җала бег! Җала бег!

Эмма Җала бег **“Таңрым!”** дийип сарнап дур.

- Җала бег зыян тапыныпдыр...

Җала бег бирден от алан ялы оларың элинден сыпып ылгаяр. Баршына-да ики дызыны гуҗаклап, доңы дөвлен көле өзүни уряр. Көлүң сувы гаты совук болмалы, ол гыгырып сувдан чыкяр, ене чүмйәр. Гала бег сува гирип, оны зордан алып чыкяр.

Огуз бег неон ышык сычрадып атыны гарлы җүлге билен чапдырып

баряр.   Беглер Җала беги одуң башына алып гелипдирлер. Яш бег тапан одуныны ода атяр. Беглер Җала беге өз гуры гейимлерини гейдирип, эгнине поссун атып одуң гырасында отурдярлар.Яш бег:

- Җынлы җүлге дийилйәни раст бол-дов… Агамыз җынлырапдыр… - диййәр. Гала бег:

- Хов, Җала бег, саңа нәме болды? Бир зат дий ахыры…

Җала бег төверегине середяр, беглер онуң җынлыныңкы ялы гөзлерини гөрүп хайыкяр. Җала бег:

- Беглер, беглер... - дийип гүррүңе башлаҗак ялы эдйәр-де, бирден атылып өзүни ода уряр…

Огуз бег Нуратыны чапдырып   етип гелйәр. Одуң башындакы беглер өр туряр.Огуз бег одуң голайында эл-аягы гүйлүнги Җала беги сынлап:

- Беглер, бег агамыза нәме болды? - дийип сораяр. Гала бег:

- Бег агамыз зыян тапынайды өйдйән. - дийип хашлаяр. Алаңңыр бег:

- Җала бег җынлырады.

Җала бег хамана хич зат болмадык ялы лахлахлап гүлүп башлаяр. Беглер Җала бегиң җынлылыкдан ачылып, бирдемде озалкы каддына гелшине хайран галярлар. Җала бег:

- Эл-аягымы бир чөзүң-хов! - Гала бег чөзүп башлаяр. **- Мен булара баякы нәгехан хейверханы өлдүришим шейле бир суратландырып, чынымы эдип айдып отуршыма горкыма өзүм дәлирәйипдирин** - дийип, лахлахлап гүлйәр.

Икиндинара.

Гара хан йүзүни гиҗә тутуп, саллам-саҗак гошуны билен Гадым гала етип геляр. Бирнәче атың үстүнде яралы беглер бар. Бәш мүң гошунын ярындан көпүси гырлыпдыр.

Гара ханың өнүнден чыкан кетхуда, Билик хоҗа, аксакаллар хапа болуп дымып дурлар.

Билик хоҗа:

- Вах, Огуз бег айтдам-ла ярадар гаплаңың үстүне гитмәң дийип…

Кетхуда:

- Ганҗыкбашлар билен итбараклар бирлешендир...

Созан-гуйрук болуп, паҗыга болуп, хасрат болуп еңлен йыгын гайдып гелйәр. Адамларың гөзлеринде ар-намыс оды яняр.

Диймек, ене уруш болар, ене җeң болар! Гүн огуллары бейле масгарачылыга чыдап билмез!

<u>Гүндиз.</u>

Гоша чешмәниң янындакы чынарлык. Гыш ахырлаберипдир. Дагдан гайнап чыкян гоша чешме бугарып, акып ятыр. Гүн ханың гызы Хүйрбике билен Огуз бег чешме башында душупдыр. Овадан саз. Ашык-магшук бирек бирегиң дидарындан ганып билмән ышк билен гөзлешйәрлер, диде билен сөзлешйәрлер. Хүйрбике ере бакяр, бир салымдан хесерлеп дуран ала гөзлерини уяла-уяла Огуз беге дикйәр. Огуз бег:

- Агам гызы...

- Огуз бег адымы тутайсана… хайыш эдйән...

- Хүйрбике, мен сени сөййән…

Хүйрбике гызарып, ере гарaяр. Огуз бег:

- Мен сениңем мени сөйәниңи билйән. Йөне..йөне…

Огуз бег ызыны айдып билмән, дымяр. Хүйрбике алҗырап, найынҗар назарыны оңа дикйәр.

- Йөнәң нәме Огуз бег?

- Йөнәмми?.. Эгер эртеки гүн пелек чархыны терсине чалып, мен сениң энең-атаң билен душман болмалы болайсам, сен нейләрсиң?

Хүйрбике оңа дикан гарап:

- Мен ысырга, сен гулаксың! Сен хан, мен гырнагыңдырын!..

- Эгер эртеки гүн мен Худайымы башгалап, ил-гүне душман болайсам, нейләрсиң?

- Сен мениң Худайым Огуз бег, сенден ёкарда маңа Худайың деркары ёк.

Огуз бег гушагына гысдырылгы җантайындан овадан яглыга доланан йүзүги чыкарып:

- Тоюң гутлы болсун хан гызы! - дийип, онуң овадан бармагына тылла йүзүк дакяр. Олар ашык-магшук болуп бирек-бирегиң назарына бендиван болуп дурлар. Олар гырымсы агаҗың аңырсындан өзлерини сынлаян огланҗыгың барындан бихабар...

<u>Гүндиз.</u>

Эҗесиниң аяк сесини эшиден Шапери дессине гөзлерини чыглап, ере бакяр. Гур ханың аялы җая гирйәр. Ол гөзлеринден

яшыны акдырып дуран найынҗар Гүлбегими хем сожап дуран өз гызы Шаперини гөрүп алланичикси боляр.

- Вай, бегимлер сизе нәм болды?

Шапери эҗесиниң гурсагына башыны гоюп аглап башлаяр.

Эҗеси гызыны көшешдирйәр.

- Гой, Шапери! Бес эт Гүлбегим! Ханы нәм болды, айдып бериң?..

Шапери эҗесине дикан бакып:

- Эҗеҗан Огуз бег зыян тапыныпдыр! Дәлирәпдир! Ол илки маңа "Эгер Худайыңы мениң Худайым билен чалшып, мениң Танрыма уйсаң, мен сана өйленермен" дийди. Хей мен Гур ханың гызы Худайымы рет эдип билеринми?... Онсоң Огуз бег Гүлбегиме «Худайыма уйсаң, мен саңа өйленҗек» дийипдир. Гүлбегимем онуң сөзүни рет эдипдир, анха, Хүйрбике болса динини-Худайыны үйтгедип, Таңрыпараз болупдыр.

Шапериниң эҗеси хайран боляр:

- Таңрыпараз боланда ким боляр, гыз?

Шапери шеррай халда:

- Бизиң душманымыз боля!.. Огуз бегиң динини үйтгедип, душман боланыны сизем билеңзок, ханларам биленок, ил-улусам биленок…

Шапериниң эҗеси бызбыдыклап башлаяр:

- Мен оны атаңа бир айдайын - дийип, ол түвелейләп өйден чыкяр. Шапери йылгыряр.

Шапери Гүлбегиме дикан гараяр.

- Ынха уяҗыгым. Сениң агаң Йылдырым бег мирасдар хан болар, мен болса сениң гелнеҗең…

Гүлбегим гөзлерини мөлердип яңадан аглап башлаяр:

- Мен… мен Огуз беги сөййән... Огуз беги…

Гүндиз.

Чөл-беееван гар. Гүнүң шөхлесине гар гөзлериңи гамашдыряр. Гөзлериниң төверегине гара чалып, гөзлери гамашмаз ялы эден докуз бег одуң башында шара-чишлик эдип, ийип-ичип дымшып отырлар. Бедәхет бег йылгырып:

- Җала **бег, сен җахана гелип гөрмедиги гөрде галан бег. Ондан-мундан варсакы отарып беглере хезил берсене** - диййәр.

Гала бег хешелле какып:

- Җала бег, ханы чыныңы эдип чыпдырып берсене…

Җала бег:

- Беглер, беглер, мен хемише сизе башымдан гечирен вакаларымы

кичелдип, сыпайылап, сиз ынанарңыз ялы эдип айдып берйән, сизем оңа чыпдырма диййәңиз.

- Чыпдырыбер, чыпдырыбер, дүнйәниң чынынданам бизар болупдырыс.

Гала бег лах-лах гүлүп:

- Ярраданың ягты яланчысында чыныңы айтмак, саңа галыпмы, Җала бег.

- Беглер, мен ялан сөзлемәми гойдум. - Җала бег чүрт-кесик айдяр.

Думан бег:

- Агабегим, онда баякы көле өзүңи уршуңың, ода өзүңи уршуңың хикметини айдып берәй.

Бедәхет бег:

- Җала бег, шонда саңа нәм болдай? Я зыян тапыныпп, аклың үйтгеҗек болдумы?

Җала бег асуда халда ода бакып отуршына:

- Беглерим, мен шонда гөрен хикметими айдып берсем, барыбир ынаныпп билмерсиңиз.

Гала бег йылгыряр:

- Сен гөрен задыңа өзүңден гошман айдып берсең биз ынанарыс.

Җала бег сөзе башлаяр.

- Беглерим, мен Гудрат дийилйән заады гөрдүм. Мен Таңрының Гудратыны гөрдүм. Ядыңыздадыр, шонда Огуз бегиң Нураты Буз дагларына гачып гитди. Менем онуң ызындан ызарлап гитдим.

Экранда Огуз бегиң Таңра мынаҗат айдышы, соңра онуң өзүни көле уршы җанланяр. Беглериң кәси чыны билен диңлесе, кәси киная билен йылгырып диңлейәр. Җала бег гүррүң берйәр. Огуз бегиң ода гириши экранда җанланяр...

Огуз бегиң учутдан учушы экранда җанланяр.

Җала бег:

- Беглерим, агабеглерим, сизе ялан, маңа чын, хакыйт Огуз учутдан шуңкар гуш киби учуп гелйәр.

Әргопан бег мөлерйәр.

- Ганатсызмы?

- Ховва ганатсыз - дийип, Җала бег җаныкяр.

Гала бег лахлах гүлйәр:

- Ынха-да Җала бегиң түкеззибаны!

Җала бег гөзлерини мөлердйәр:

- Беглерим, сиз инди гел-гел мениң шу гепиме-де ынананызокмы?

Бедәхет бег:

- Җала бег, ол варсакыңа өзүң бир ынанямың?!

Җала бег чаласынлык билен ханҗарыны алып, сол элиниң

күлембике бармагыны дызында гоюп саляр ханҗары. Күле бармак атылып, еринден ган пүркүлйәр. Җала бег:

- Индем ынананңзокмы?

Гала бег кинаялы йылгырып:

- Җала бег, бейдип җаныңа каст эдип отурандан херимизе бәш пул бер-де чыпдырда отур, ынанмасак гарладып дамагымызы чалай!

Җала бег гаты гахарланяр. Ол ене бир бармагыны чапҗак боляр, Бедәхет бег билен Думан бег зор билен онуң ханҗарыны аляр.

- Хай пәлиңден гайт Җала бег, инди ынандык - дийип Гала бег йылгыряр.

Җала бег Әргопан беге:

- Бар, бармагымы хеззет-хормат билен җайла, оба баранмызсоң мен кырк өвеч өлдүрип онуң үчүни, едисини, кыркыны эдйән.

Бедәхет бег:

- Җала бег, сениң би айдан варсакыларың яры чын болайса-да, Огуз бег динимизе рет эдип, башга Худая уйян болуп чыкя-да. . . - дийййәр.

- Ол Таңра уйяр, Таңрам оңа гудратыны гөркезйәр. Йөр маңа мүңкир болсаңыз, мен сизе оны субут эдәерин...

Сейрек токайлы ойда Огуз бег Таңра мынажат эдип отыр.Хол бейикде чөпе-чөре дуланып,Җала бег дагы оны сынлаяр.

<u>Гүндиз.</u>

Гиң җайда Гара хан, Ур хан, Гур хан, Гүн хан, Билик хоҗа, Кетхуда, Гызылгөз хан дагы ийип-ичип отыр.

Гара хан:

- Беглерим, Огуз бег кәмил чыкды. Ол бизиң мирасдар ханымыз. Огуз беги өерәйсек дийип мен сизи генеше чагырдым.

Кетхуда:

- Огуз бегиң он секиз яшы долды. Өермек герек.

- Мен Огуз беге иним Ур ханың гызыны алып бермеги макул билйән. Түйс бири-бирине мынасып яшлар.

Хан гардашлары хашлашып ере бакяр.

- Хан гардашларым, хашлашып отурар ялы нәме ахвал бар?

Гүн хан:

- Хан гардашым, Огуз бег тәзе бир Таңры тапыныпдыр. Ол Ур ханың, Гур ханың гызларына “Мениң таңрыма уйсаңыз мен сизе өйленйән” дийипдир. Шапери билен Гүлбегим Огуз бегиң

теклибини рет эдипдир, эмма мениң кәмил яшына бармадык гызым болса разылык берипдир…

Гара хан Гүн хана шүбхе билен бакяр:

- Хан гардашым, сен нәмелер самахыллап отырсың? Өз айдан нәрсәңи өзүң бир эшидйәмиң?

Гүн хан баш индерип ер өпйәр.

- Хан гардашым, хернә, шол геплери эшденок гулакларым гапылсын!

Беглер, ханлар дымяр. Шол пурсат гапыдан гирен Әргопан бег дүкге дүшүп ер өпүп:

- Ханлар, мен шум хабар гетирдим. - дийип, ене ер өпйәр.

Гара хан дергазап:

- О нәмәниң шум хабары?

- Бир чемче ганымы гечсеңиз айдян, ёгсам-да җаныма каст эдйән.

- Бар, ганыңы гечдик , айдыбер.

Әргапан бег какасы Гызылгөз хана, бейлекилере горка середйәр. Ол:

- Огуз бег, Гүн Худайымызы рет эдип, тәзе Худая-Таңра уйяр. Гөзүм билен гөрдүм.

Гара хан, бейлекилер Гызылгөз хана, соңра Әргопан бегe середйәр.

Гызылгөз ханың озалам гангуйма гөзлери газапдан яняр. Гара хан:

- Гызылгөз хан эшитдиңми?

Гызылгөз хан йүзүне пенҗе уруп, награ дартяр. Гара хан:

- Әргопан бег, мен сени атаң ялы бейик герчекдир өйдердим. Эмма сен догман гечен догма болуп чыкдың! Сен…сен маңа ялңыз бег оглумы шугуллап дурсуң, эртир сен Огуза мени сатарсың. Сен Гүн огулларының арасына шугуллык гетирдиң.

- Мен хакыкаты айдян хезрети хан - дийип Әргопан хан перт-перт гүрлейәр.

Хеммелер дергазап Гара ханың ёвуз перманына гарашяр.

- Перман! Беглер, би ат йитирен догманы гепи-гүррүңи билен, хакыкаты билен зындана атың! Эшитдиңми, шум хабар-да ёк, Әргопган бег-де!

Гызылгөз хан:

- Хан, о ыснады маңа бер, оны габыр эдип ташлаян!—дийип, награ дартяр.

<u>**Гүндиз.**</u>

Аллаңгыр хан бейик дагларың бир җүлгесине баряр. Керт гаяның этегинде онларча дүрли реңкли улулы-кичили чадырлар бар. Ол ер бег огулларының мекдеби. Ханха дашарда бир мугаллым он секиз яшлылара ок-яй хем сапан атдырып ярышдырып йөр.

Аллаңңыр хан мугаллыма аламат эдйәр. Атындан дүшүп, дагың говагына гирйәр. Говак гиң, овадан заллары көп. Бир залында бир алым он-онки яшлылара сапак берип отыр. Ене бир залда башга бир алым онбәш-оналты яшлылара сапак берйәр.

Аллаңңыр бег:

- Алымлар, айдыңлар, хезрети Гара хан гелйәр.

Говага тарап Гара хан, Ур хан, Гур хан, кетхуда етип гелйәр.

Чадырларың янындакы гиң мейданда хатара дуран яш огланлар, баш индерип ханлара салам берйәр, Гара хан дергазап, ол хич киме назар салман, векиллери билен говага гирип гидйәр. Уллакан говакда әхли алымлар, айдыңлар җем болуп Гара ханың беглерине чалаҗа баш индерип салам берйәрлер.

Кетхуда:

- Алымлар, айдыңлар гүнүңиз айдың!

- Сизиңем Гүнүңиз айдың - дийип, олар горка җогап берйәр, себәби Гара ханың гөзлери ожак ялы ялын сычрадяр. Ол орта гечип:

- Алымлар, айдыңлар, мен сизи Румдан, Шамдан, Мүсүрден, Булгурдан, Чындан, Мачындан, Хиндиден, Хотандан йыгнадым. Сиз ач-галлачдыңыз, мен сизи бай эйледим, сиз ялаңачдыңыз, мен сизе агабег дережесини бердим. Эмма сиз мениң ялңыз оглумы нейледиңиз?

Сиз мениң сөвер оглумы маңа душман эйледиңиз? Җогап бер, чынлы алым!

Чынлы алым бир әдим өңе сүйшйәр:

- Ханлар ханы Гара хан, сиз Огуз беге дүнйәниң әхли ылым-билимини бер дийдиңиз. Биз хем он йылда Огуз беге дүнйәниң әхли ылым-билимини өвретдик. Сиз Огуз беге дүнйәниң бейик ханы болмага мынасып сoват бер дийдиңиз, бизем Огуз беге дүнйәниң бейик ханы болмага мынасып сoват бердик.

- Огуз бег бизиң динимизи рет эдип, маңа, агаларына боюн сунмаяр. Ол гайры Худай агтарып йөр.

Мачынлы алым:

- Хезрети Гара хан, еди ыклымда сенден гайратлы, сенден эдермен, сенден дана хан ёк. Сен кырк йыл бәри гылыч сырып, еди ыклымың халкыны боюн сундырып билдиңми? Билмедиң!

Гара даг билен Ак дагың арасында еди-секиз халк бар. Сен кырк йыл олар билен сөвеш эдип, олары өз Гүн худайыңа уйдурып билдиңми? Билмедиң! Огуз бег җүмле-җаханың пайхас-парасады билен сизиң дәп-дессурларыңыза-да, диниңизе-де, көне ёлуңыза-да сыгмаз!

Гара хан дергазап:

- Диймек, Огуз беге тәзе Худай тапып берип, ёлдан чыкарып йөрен сиз-дә.

Хотан алымы:

- Хезрети хан, бизиң худайлар билен ишимиз болмаз!

Хинди алымы:

- Ханлар ханы, биз дүнйәниң сан-санҗаксыз Худайларындан бейик! Биз диңе он йылда Огуз беге җүмле-җаханың пәхим-парасадыны берип, онуң пәкизе калбына Адалаты салып, онуң голуна Хакыкат гылыҗыны берип, оңа бейик ханлыга барян ёлы гөркездик!

Гара хан Билик хоҗа, кетхуда бакып, ахмыр билен башыны яйкаяр.

- Мен акмак, аслында сизи чагырып, гетирип ялңышан экеним-дә...

Бабыл алымы:

- Хезрети хан, аслында бизи сен гетирден дәлсиң... Ханы ядыңа сал!

Гара хан пикире батяр:

Биринҗи ятлама.

Дагың этегинде секиз-докуз яшлылар ок-яй билен нышана атышярлар. Гар хан векиллери билен оларың ярышыны сынлаяр. Гар хан оглы Огуза буйсаняр. Ол хер окунда нышаныаны чүйләп дур. Эмин тоюн табаклары еке-екеден гөге оклаяр.

Огуз гөкде пырланып йөрен табаклары атып, чым-пытрак эдйәр.

Сынлайҗыларың Огуза гөвни етйәр. Гара хан Огузың башыны сыпалап:

- Оглум Огузым, сен еди ыклымы баглап, дүнйәни тагтлап бейик хан борсуң! Берекелла, шейдип түргенлешибер.

Огуз атасына гарап:

- Хан атам, маңа берип йөрен тербийәңи ислендик бег оглуна берип билйәр. Эгер сен мениң дүнйәни баглан бейик хан болмагымы ислейән болсаң, маңа бейик хана мынасып эдеп-тербие бер-дир-дә!

Гара хан гең галяр:

- Нәдип?

Огуз:

- Җүмле-җаханың бейик алымларыны, айдыңларыны, акылдарларыны, көшгүнде җем эйле!

Гара хан ятламасыны бес эдип, хинди алымының йүзүне бакяр. Хинди алымы:

- Асманда Огуз бегиң тәлей йылдызы догды хезрети хан! Бизи шол йылдыз гетирди!

Гара хан бөврүни диңләп алыслара бакяр…

<u>Гүндиз.</u>

Гара ханың улы җайында ханлар, аксакаллар, кетхуда, Билик хоҗа дагы дөвра гуруп отыр. Ортада Огуз бег дик дур. Гара хан сыпайы:

- Оглум, Огузым, сен бизиң Гүн Худамызы рет эдип, Таңры атлы бир худай тапыпмышың… Шол расмыдыр?

- Расдыр. Хан атам, Таңрым мени тапды, эмма мен энтек Таңрымы долы тапып билемок. Таңрым маңа рас ёлы гөркезйәр, эмма гафлат баглан гөзлерим гөрйәнине ынанмаяр. Таңрым мени чагыряр, эмма наданлык дыкылан гулакларым, эшиденине ынанмаяр. Таңрым мени бейик эйяма чагыряр, эмма мени көклерим гойберенок.

- Оглум, мен саңа дүшүнемок.

- Энтек мениң өзүмем өзүме дүшүнемок.

- Оглум, сен кераматлы ата-бабаларымызың ёлуны йөредип, Гүн Худайымыза уюберениңде болмаярмы?

- Хан атам, Гүн-де, Ай-да, Йылдыз-да, даг-да Худай дәл. Түкениксиз әлемлерде еке-тәк Худай бар. Олам Таңрым! Мен еке-тәк Таңрыма-да иман гетирдим. Дүнйәниң әхли халкларының еке-тәк Худайы бар! Таңры!...Таңрым!...

Илки Гара хан, соң бейлекилер гүлүп башлаяр. Гара хан:

- Ганҗыкбашлар биленем бизиң Худамыз бирми? - Огуз баш атяр, отуранлар гүлүшйәр.

Ур хан:

- Итбараклар биленем бизиң Худамыз бирми? - Огуз бег баш атяр, отуранлар гүлүшйәр.

Гур хан:

- Ак дагың аңырсындакы гарантга чокунып, шагал этине ченли ийип йөрен маслыкчылар биленем бизиң Худамыз

бирми? - Огуз баш атяр, отуранлар вахахайлашып гүлүшйәр.

Гүн хан:

- Иним Огуз бег, сүңк душманымыз ганҗыкбашллар билен Худайымыз бир болҗак болса...

Гызылгөз хан:

- Харам итбараклар билен Худайымыз бир болҗак болса...

Гүн хан:

- Ябаны маслыкчылар билен Худайымыз бир болҗак болса...

Үчүси хем ханҗарыны чыкарып, бир демде айдяр:

- Гарладып дамагымызы чалярыс...

Гара хан оглуны ичгин сынляр:

- Оглум, сен зыян тапынып йөрен дәлсиң-дә! Сен аклыңдан азашып йөрен дәлсиң-дә!

Билик хожа:

- Аклыңа айлан Огуз бег, мелгун ёлуна дүшме!

Гара хан:

- Оглум, сөвер оглум! Сен Гүн Худайының оглусың! Гурбаны болдугым Гүн әлемлериң Худайыдыр. Гүнсиз земинде яшайыш ёкдур! Сениң әрдемли, гайратлы ата-бабаларың Гүни җүмле-җахана Худай этҗек болуп, мүңлерче йыл бәри гөрешип гелйәндир...

Огуз бег: - Хава, итбаракларам, ганҗыкбашларам, апышакларам өз худайларыны җүмле-җаханың Худайы этҗек болуп дүнйә дөрәли бәри сөвешип гелйәр. Нетиҗеде гүнүңиз бир болса, уршуңыз ики. Нетиҗеде хер йыл шол биманы сөвешлерден мүңлерче-мүңлерче беглер намырат өлүп гидйәр. Догуп-дөрәп гөрениңиз уруш, дөвүш, ачлык-хорлук. Ханы айдың, хайсыңызың ики лай, үч лай чалшыргыч эшигиңиз бар? Хан атам, хазынаңда нәме байлыгың бар? Ёк, задыңыз ёк. Таңрым адамзады яша дийип яратды, адамзат болса өз худайыны туг эдинип шол гырлышып йөр, гырлышып йөр!

Гара хан: - Оглум, сен ата-бабаларың ёлундан дөнүп, Гүн Худамызы рет эдип, Гара ханың газабындан горкмаямың? Хан гардашларың газабындан горкмаямың?

Огуз бег: - Хан атам, сиз менден сорашып мени дүнйә гетирмедиңиз, маңа сала салманам мени өлдүрип билерсиңиз... Мен диңе асманда Таңрымдан, земинде нахак ган дөкмекден, адалатсызлык этмекден, киши хакыны иймекден, рас ёлы гөрүп дуркам, терс ёлдан гитмекден горкян. Таңрым маңа рас ёлы гөркезди...

Дымышлык аралашяр. Аксакаллар, ханлар, кетхуда Огузы сынлаяр.

Гара хан: - Огуз бег, онда мен сени мирасдар ханлыкдан айрып, Йылдырым беги мирасдарым беллейән!

Огуз бег:

- Эрк-ыгтыяр элиңде хан атам...

Гара хан:

- Бар өтәгит. Огуз...

Огуз бег чыкып гидйәр.

Илкинҗи ятлама.

Гара хан җайда ялңыз галыпдыр. Ол ятламалар көлүне батыпдыр.

Көшгүң гиң мейданында казылар бир талабана суд эдйәр. Мәхелле гаты көп. **Билик хоҗа:**

- Хов. Җемагат, пәли азан Аманна талабан өзүни ийдирип-гейдирип йөрен бегине - Гарапудак беге эл гөтерип, оны көпүң ичинде уруп, масгаралапдыр. Талабаның гүнәси бойнуна гоюлды. Биз казылар болуп оңа кырк дүрре урдурып, җеза бермеги карар этдик.

Он ики яшларындакы Огуз орта чыкяр.

- Казылар, хоҗа атам, сиз ялңыш карар чыкаряңыз...

- О нәхили биз ялңыш карара гелипдирис? - дийип, кетхуда гең галяр.

Огуз:

- Халайыклар, мениң пикиримче, хайван билен ынсан урушса, ынсан гүнәкәр, себәби ынсана хайваныңкыдан көп акыл-хуш берлендир. Эгер акыллы билен акмак урушса, акыллы гүнәкәр, себәби Худай акылла көп акыл берендир. Бег биле ёксул урушса, элбетде, бег гүнәкәр, себәби Худай Гарапудак беги, арзылап, көп байлык, мерди-мерданалык берендир. Хан атам оңа беглик берендир. Талабаны билен уршуп йөренден бег болмаз.

Бүтин мәхеллә **„аперин!“** дийип Огузың аклына хайран галяр.

Ялңыз отуран Гара хан хашлап, агыр дем аляр.

<u>**Гиҗе.**</u>

Җайың ичинде Гара хан, Ур хан, Гур хан Гүн хан, дөвре гуруп отыр. Гайгылы, паҗыгалы саз яңланяр. Ханлар, Билик хоҗа чыкгынсыз халда агыр пикире гарк болупдыр.

Ур хан:

- Гардашларым, би этҗек болян нерсәмиз намартлык дәлмидир?

Гара хан:

- Гардашым, намартлык, эмма мерт огул хан атасының, хан гардашларының гаршысына гидйәнмидир?

Кетхуда:

- Хезрети ханлар! Гурбаны болдугым Түрк атамыз „Эй, Гүн огуллары сиз асылзада беглерсиңиз, сиз дүнйәниң эелерисиңиз! Сиз бир ганлы, бир динли, бир иманлы герчек беглерсиңиз! Хич хачан дашдан гелен душман сизе кәр эдип билмез, мыдама ички душмандан әгә болуң! Хич хачан дашдан гелен душман сизиң дөвлетиңизи дагадып билмез! Сизиң дөвлетиңизи дагытса, ичиңизден дөрән душман дагыдар!“ диендир! Кераматлы Түрк атамызың айданы гелди.

Гур хан:

- Огузда бир хикмет, бир бела бар. Онуң билен гүрлешен онлук болуп гидип отыр...

Дашарда беглер ардыняр. Гара хан:

- **Гирибериң**! - диййәр.

Чакдан аша Бедәхәт бег, Алаңңыр бег, Йылдырым бег үчүси җая гирип гапының агзында гуллук айдярлар. Бедәхәт бег:

- Хезрети ханлар, чагырыпсыңыз, гуллук.

Гара хан:

- Беглер, Огуз бег җайында сүйҗи укуда ятыр. Гаплаң киби хүшгәр барың-да, онуң эл-аягыны баглап, бизиң гашымыза алып гелиң.

Бедәхет бегиң гөзлери хөвленйәр:

- Хезрети ханлар хей биз мирасдар бегиң эл-аягына япышып билерисми? Хезрети...

- Перманы берҗай эдиң! Шу гүнден башлап Ур хан оглы Йылдырым бег мирасдар хан! Дүшнүклими! Эмма ки Огуз даявдыр, бердашлыдыр, дуйдансыз гүрпбасды эдәймесеңиз, ол сизе хезил бермез! Перманы берҗай эдиң!

Йылдырым бегиң гөзлери янып гидйәр. Үчүси хем даш чыкяр.

Гара хан:

- Пеләкетиң дилине даг басарыс, онсоң алланәме огул болар!

Бирден эйменч гыкылык гиҗәниң депесачыны үйшүрйәр, ханлар атылып орнундан туряр.

Ханлар ылгап Огузың ятан җайына баряр, гөрселер, Йылдырым бег серилип ятыр, ол өзүнден гидипдир. Эңеги сыпан Алаңңыр вагшыяна баззык-буззуклап, чыкмана гапыны тапман увлап йөр. Бедәхет бег болса ики пенҗесини йүзүне уруп: **„Дат гаракларым гапыландыр! Дат, эллерим гызыл-җижжик янандыр!“** дийип эйменч гыгырып бозлаяр. Ур хан онуң ики чигнинден берк тутуп сынлаяр, ол Бедәхет бегиң

дәлирәндигине хайран галяр.

Ур хан билмедикден болуп:

- Огуз бег, нәмелер болуп йөр? - диййәр.

Огуз Йылдырым бегиң үстүнден күндүгиң сувуны акыдып дуршуна:

- **Тәзе мирасдар бегиңизден сорарсыңыз-да!** - диййәр.

Өзүңи билмән ятан Йылдырым бег бирден өзүне гелйәр, ол аңк-таңк халда:

- Маңа нәме болды?-дийип, гөзлерини мөлердйәр.

Огуз бег өңки хөрпде:

- **Хезрети ханлардан сорарсың-да, мирасдар хан**. - диййәр.

Ханлар Гара ханың җайында пынхан айдылан сөзи Огузың билйәнине хайран галып бири-бирине бакяр.

Эңеги сыпан Алаңңыр хан җайда пелесаң какып увлаяр. Ахыры гапыны тапан Бедәхет бег йыкылып-сүршүп **„Дат, гаракларым гапыландыр!“... „Дат, эллерим гызыл-җижжик янандыр!“** дийип галаның ичинде түвелейләп йөр...

Хезрети ханлар бири-бирине середип, хашлап дем алярлар...

<u>Гүндиз.</u>

Уллакан җайда эллери-аяклары гүйлүнен Бедәхет бег чабаланып уруняр, дамак йыртып гыгыряр. Онуң гарачыклары улалып, дәли ышыклы гөзлери хөвленип дур. Ол горкяр. Җайың ичинде кетхуда, Билик хоҗа, үч-дөрт аксакал, Гур хан отыр. Бедәхет бег „Дат гаракларым гапылды!.. Дат, голларым яняр!“ дийип җынссыз гыгыряр. Кетхуда Бедәхет бегиң келлесини дызына алып, йүзүни-гөзүни сыпалап:

- Оглум, җүмле-җахан Бедәхет бегден горкяр! Сен Бедәхет бег болуп нәмеден горкар сен, оглум?

Билик хоҗа:

- Кетхуда, Бедәхет бег зыян тапыныпдыр... Тебиплер, хекимлер, порханлар онуң дердини деп эдерлер.

Гур хан гыгыряр.

- Тебиплер, хекимлер, порханлар гелсинлер!

Билик хоҗа, аксакаллар, Гур хан дагы даш чыкяр.

Билик хоҗа кетхуда дикан бакып:

- Огузда бир керамат бар, кетхуда!

Кетхуда газап билен:

- Огуз бег җадыгөй, сейиргөй, догагөй! Гыссанмаң, энтек ол хеммәмизи дәлиредер!

<u>Гүндиз.</u>

Улы җайда ики тебип зор билен Бедәхет беге дүрли мелхем ичирҗек боляр. Бедәхет бег мелхеми дөкән-сачан эдип „Дат гаракларым гапыландыр! Дат, эллерим янандыр!“ дийип гыгырып йүпден бошанҗак болуп уруняр.

Үчүнҗи тебип дашардан ичи ловлап янян отлы мис керсени гетирйәр. Тебиплер Бедәхет бегиң гошарындан тутуп гүйлүнен эллерини ода тутяр. Бедәхет бег эллериниң яняныны билмән, геңгалыҗылык билен мөлерлип ода бакяр. Тебиплер отдан пейда ёкдугыны билип, керсени гапдала гоюп, үстүне үч дүрли от атярлар. Отлар түсселәп башлаяр. Бирден...

Бирден ички җайда дүрли депреклер, түйдүклер эйменч сес эдйәр. Дөрт саны порхан отагдан атылып чыкяр. Оларың гейимлери, сыпатлары дийсең горкунч. Кимсиниң депесинде шахлары болса, кимсиниң гуйругы бар, кимсиниң гөзлери оҗак ялы ялын чабрадяр. Үч порхан бөкүп, ракс ойнап йөршүне гезеклешип, эглип Бедәхет бегиң йүзүне от-ялын үфлейәр. Бедәхет бег оларың агзындан соврулян ялына горкуп середйәр. Дөрдүнҗи порхан арам-арам Бедәхеди дүррелейәр.

Җайың ичи түсседен доляр. Порханлар баш ашыр атышып, эйменч сес билен гыгырышып порхан ойнаяр. Олар эллериндәки отлы машаллары булайлап, горкунч-горкунч херекетлер эдйәрлер.

Бедәхет бег олара мөлерлип бакяр.

Дашарда Бедәхет бегиң какасы кетхуда аркасыны тама берип, паҗыга болуп отыр.

Порханлар хер хили оюнлар эдйәрлер. Бирден ...

Бирден Бедәхет бег лахлах гүлүп, бир дызанында эллериниң, ене бир дызанында аякларының йүпүни үзйәр. Порханлар оңа топуляр, Бедәхет бег оларың херсини бир яна зыңып, атылып җайдан чыкяр. Какасы гох-говурдан, оглуның болшундан гаты горкяр.

Бедәхет бег аңырдан гелйән атлы бегиң янына ылгап баряр. Ол дессине беги атдан агдарып, онуң атына атланып, эйменч-эйменч оваз чыкарып, атыны гамчылап гүв гидйәр.

<u>Икидинара.</u>

Атлы-яраглы Огуз бег галадан ялңыз чыкып баряр. Хер ким гапысының өңүнде дуруп оны сынлаяр. Кимиң хайпы гелип, кимиң гахары гелип сынлаяр.

Ханха, чадырлыгың гайра башындан бир атлы, соңурак илери башданам бир атлы онуң ызындан ковуп башлаяр.

Гара хан гапысының өңүнде сынлап дур.

Ур хан гапысының өңүнде сынлап дур.

Гур хан гапысының өңүнде сынлап дур.

Гүн хан гапысының өңүнде сынлап дур.

Огузың энеси гөз яшыны акдырып сынлап дур.

Ханлар габак астында бирек-биреге көпманылы назар саляр...

Ханха, ене үч атлы илерден чыкып, оларың ызындан ат гамчылап баряр...

Гиҗе.

Дагың сейрек арчалы бир җүлгесинде улы одуң башында Огуз бег хем онуң вепалы еди-секиз беги отыр. Дымышлык. Гиҗе хер хили вагшыяна овазлар эшдилйәр. Овадан от гызыл көз болуп янып дур.

Узага чекен дымышлыгы Огуз бег бозяр. Ол беглерини бирлай сынлап:

- Беглерим, хей өңде-соңда мениң ялан сөзләними эшитдиңизми?- дийийәр.

- Ёк!-Беглер җогап берйәрлер.

- Беглерим, хей мен хезрети хан атасының, хан гардашларының, ил-улусының гаршысына гитҗек бегмидирин?

- Ёк!

- Беглерим, хей мен ата-бабаларымың рухуны ынҗыдып, Гүн Худайы рет этҗек бегмидирин?

- Ёк.

- Беглерим, мен еке-тәк Таңрымың Гудратыны гөрдүм! Мен еке-тәк Таңрыма уюп, ил-улсумың, ата-бабаларымың Гүн Худайыны рет эдйән. Эгер мениң Таңрым хакыкы Худай болса, ол мени горар! Эгер ата-бабаларымың Гүн худайы хакыкы Худай болса, гой онда хан гардашларым мениң ширин җанымы алсын!...Беглерим, мени ики Худайың, ики Хакыкатың арасында ялңыз галдырың!

Гала бег:

- Огуз бег, биз сениң билен яшамагам, өлмегем дереҗе билйәрис! Биз сениң дири ериңде дири, өли ериңде өлүдирис!

Огуз бег айгытлы:

- Беглерим, мени ялңыз галдырың!

Җала бег:

- Беглер! Беглер, мен Огуз бегиң Таңрысына уйярын, себәби мен онуң гудратыны өз гөзлерим билен гөрдүм...

Әрдоган бег:

- Беглер, мен мыдама адалатың тарапында. Огуз бег болса бейик адалат!

Гиҗәниң ичинде Бедәхет бегиң зоррукдан элхенч сеси яңланяр.

- Огуз бегим, канда болсаң сес бер! Огуз бег дадыма етиш!...

Гиҗе.

Дашарда хоразлар гыгыряр. Кетхуда гиң җайда бәш саны бег гардашы билен отыр. Кетхуда инилерине назар айлап:

- Бег гардашларым, Гара хан пәлинден тапды! Гара ханың душманы өз өйүнден гопды! Гара хан ниҗе йыллар бәри гылыч сырып, дөвүм үстүне дөвүм эдип халкы тоздурды, нахак ганы сил киби акдырды. - Ол ене бег инилерини сынлаяр. **- Гудуз ачан Гара хандан юрды халас эдип, ханлыгы өз элинизе алмагың мүддети етди!...**

Онуң бег инилериниң гең галмадан, горкудан гөзлери петрейәр.

Беглер Бедәхет беги одуң башына гетирип, улы ойлугың үстүнде ятырып,поссун билен басырыпдырлар. Онуң шол хүйлүлиги. Ол гөзлерини алек-челек эдип гыгыряр:

- Мениң гаракларым гапылыпдыр! Мениң голларым яняр! Горкян, горкян, өлдүриң мени!..

Гала бег:

- Гаракларың гапык болса сен бизи нәдип тапдың?

- Мөҗек! Гөк Бөри! Вай, гелйәр…

- Сен шол от-ялындан бина болан Гөк Бөрини гөрәмиң? - дийип, Огуз бег сага голуны узадяр.

Бедәхет бегиң зәхреси ярылан ялы жынссыз гыгыряр.

- Ёк, бол! Огуз мени гора!

Огуз бег эмай билен онуң йүзүни сыпаяр:

- Ят Бедәхет бегим, эртир гуланалма болуп оянарсың! - Огуз онуң маңлайыны сыпалаяр, гең ери ол дессине мырлап башлаяр.

Кетхуданың җайы.

Кетхуда:

- Арамызда Атахан бегден гайратлымыз, данамыз, гарадангайтмазымыз ёк... Биз Атаханы хан тагтына чыкарарыс. Семендер бег, сен шу гиҗе Йылдырым беги сухларсың! Ханлары бири-бири билен душман этмегимиз герек.

Семендер бегиң гөзлери петрейәр:

- Агам кетхуда, мен нахак ган дөкмелими?

Кетхуда Семендери дикан сынлаяр:

- Сен нәме горкямың? - Семендер башыны ыраяр. **- Бег гардашларым, унутмаң, хан тагтына маслыкдан ёл ясап барыляндыр. Улус-илиң багты үчин дөкүлен ган болса,нахак**

дәлдир!

Одуң башында язылан поссунда Бедәхет беги ятырыпдырлар. Огуз бег онуң башыны сыпалап:

- Бедәхет бегим, от-ялындан бина болан Гөк бөри сениң гөзүңе гөрненок. Ол ханха, бизе середип дур.

Бедәхет бег башыны гөтерип сынлаяр, дүйрүлйәр.

- Вай энтегем янып дур ол.

Беглер онуң середен ерине середип йылгырярлар, себәби олар Гөк Бөрүни гөренок.

- Ене азаҗык ят, Бедәхет бегим! - дийип Огуз онуң башыны сыпалаяр. Бедәхет бег ятып галяр.

Ат тойнакларының гүпүрдиси гелйәр. Бедәхет бегден башгасы еринден туряр.

- Огуз бег! Гардашым Огуз бег! - яш огланың сеси гелйәр, соңра өзи. Онуң аты гара дер. Огланҗык:

- Мени бикәм Хүйрбике иберди. Огуз бег гачсын дийди. Огуз бегиң гаршысына хезрети хан көп йыгын иберйәр дийди…

Беглер онуң йүзүне середйәрлер.

Гүндиз.

Гиң яйлада йүзбашы Гарчар бег йүз бегден ыбарат йыгныны нызама дүзүпдир.Йүз әдим аңырлыкда Огуз бег он атлысы билен үлкер ялы болуп дур. Гүйжүниң көплүгине байрынян Гарчар бег хондан бәри. Ол атыны Огуз беге гаршы сүрйәр. Огуз бег хем атыны Гарчар беге гаршы сүрйәр.

Гарчар бегиң онбашысы Семендер гапдалындакы атла - Атахана ювашҗа:

- Дөвүш билен ишиң болмасын! Ики гөзүң Огуз бегде болсун, әхли ярагың Огуз беге гөнүксин! Дүшүндиңми?..

Гарчар бег:

- Огуз бег, Гара хан перман берди! Эгер сен өзхошуңа яраглрыңы ташлап, бизе боюн сунсаң, биз сениң голларыңы баглап хезрети ханың хузурына алып гидйәс! Ёгса-да әхли беглериң билен пүрреләп ташлаяс.

Огуз бег:

- Мениң хан атам шейле перман бердими?

- Хан атаң шейле перман берди! Огуз бег, сен бизиң ган душманымыз! Дин душманымыз! Намартлык билен Йылдырым беги-гардашымы өлдүрениң үчин мен сенден онуң арыны алар

мен!

Огуз бег гең галяр:

- Йылдырым беги ким өлдүрипдир?..

- Элбетде сен! Сен! Сен! Бейле намартлыгы сениң ялы Худайсыздан башга ким эдип билер.

Огуз бег төхмете дучар болды. Ол улудан хашлап:

- Гарчар бег, нахак ган дөкмегиң гереги ёк. Ынха, мен, хала голумы багла, хала...

Гарчар бег хошхал йылгырып перман берйәр:

- Беглерим, Огузың голларыны баглаң!

Гала бег билен Җала бег гылыч сырып Огузың янына баряр:

Җала бег хайкырып:

- Гарчар бег, Огуз беге голайладыгың харам ләшиңи серер мен!

- Гарчар бег, сен бизи пүррелемән, Огуз беги арамыздан согруп билмерсиң!

Огуз беглерине төвелла эдйәр.

Гара хан җайында ялңыз гама батып отыр. Ол эйменч ягдая дүшди. Оңа ялңыз оглы душман болды. Онуң сөвер оглы ата-бабаларының рухуны ынҗыдып, Худайыны башгалады... Индем ол өз перзендини өлдүрмели!

Гара хан ятламалара берилйәр. Гара ханың аялы, Огузың эҗеси бейлеки җайда ярым-яш болуп сессиз аглап отыр.

Гүйҗүне байрынян Гарчар бег көп атлысы билен Огузың аз атлысы сөвеше гирипдир. Ики тарапам дергазап сөвешйәр. Алдым-бердимли гылычлашык, найзалашык узак вагтлап гөркезилйәр.

<u>Дагың этегиндәки гонамчылык.</u>

Гадым галаның он бәш яшарындан гоҗаларына ченли әхли эркек гөбекли гонамчылыкда. Гүн огуллары Ур ханың оглы Йылдырым беги депин   эдйәрлер. Яс дессуры. Тайяр габрың дашында йүзлерче-йүзлерче сайлама беглер Гүнүң тегелегини ясап, голларыны гөге узадып дурлар. Йылдырым бегиң табыды гөге узан голларың үстүнден сүйшүп баряр. Табыт   эллериң үстүнде   бир айлав эденсоң Билик хоҗа гөге гарап:

- Атамыз Гүн, Худамыз гүн! Урхан оглы Йылдырым бег әрлериң әридир! - дийип гыгыряр. Мүңлерче адам онун ызындан "Йылдырым бег әрлериң әридир! - дийип хор болуп гыгыряр.

Голларың үстүнде табыт ене бир айлав эдяр.Кетхуда:

- Атамыз Гүн, Худамыз Гүн! Гүн огулларының йүзбашысы

Йылдырым бег ширлериң ширидир! - дийип гыгыряр. Мүңлерче адам «**Йылдырым бег ширлериң ширидир!** - дийип элхенч гыгыряр

Яс дессуры довам эдйәр.

Бу махал көшк мейданчасында галаның аялларының әхлиси җем болупдыр. Йүзлерче-йүзлерче аяллар гөзяшыны сачып, Гүнүң шекилини ясап отырлар. Халканың ортасында йигрими-отуз аял хәзиркизаман күштдепдисине меңзеш ракс-танс ойнап, ахы-нала дартып гыгырышярлар. Оларың дады-перяды багрыңы паралаяр.

Мәхелле Йылдырым беги депин эдип болупдыр. Бирден оларың хеммеси демиргазык тарапа бакяр.

Демиргазыкдан Огуз бег атлылары билен гелйәр. Оларың өңүнде он-онбәш ата ярадарлар, есирлер кеселигине басылыпдыр.

Гара хан, бейлеки ханлар хайран галяр. Огуз бегиң эл-аягыны гүйлүп, ата басып гетирмели Гарчар бегиң өзи голы гүйлүнги гелйәр. Гонамчылыга етип атлылар сакланяр. Огуз бег атындан дүшүп ярагларындан диңе гылыҗыны алып хан атасының янына гайдяр. Мәхелле ики пара болуп оңа ёл берйәр. Паҗыгалы саз. Мәхелле Гара ханы сынлаяр. Гара хан Огуз беги сынлаяр.

Огуз бег атасының алнына гелип, дызына чөкйәр:

- Хезрети хан атам, маңа төхмет атылыпдыр! Хамана Йылдырым беги мен өлдүренмишим! Эгер хезрети хан атам, хан гардашларым хем шейле пикир эдйән болса, ынха гылыҗым, сал бойнумдан, вах дийсем сениң оглуң болмадыгым! - дийип, Огуз гылыҗыны узадяр.

Кетхуда:

- Эйсе, Йылдырым беги ким өлдүренмиш!

Огуз бег:

- Мениң Таңрым нахак ган дөкмеги гадаган эдйәр!

Гара хан:

- Огул, огул, лагнаты огул, ёк бол! Мен сени, багрымдан өнен перзендими сениң шол Таңрыңа гурбан берип, сенем, сениң Таңрыңам җүмле-җахандан ёк эдйән! Гүм бол!

Огуз бег атасына бакып хашлаяр.

<u>Гиҗе. Көшкде</u>.

Гара даңдан **«дервезебан өлдүрилипдир»**… дийип, алакҗап өе бир бег гелйәр.

Укудан долы оянып билмедик Гара хан алҗырап:

- Нәдип өлдүрилипдир? Ким өлдүрипдир?

- Билмедим хезрети хан. Дервезебан пычакланып өлдүрилипдир…

Гара хан аңк болуп дурка галаның сакбегиси ылгап гелйәр, ол дызына

чөкүп, йүзүне, келлесине гум совуряр:

- Хезрети хан, зынданчы билен зынданда ятан Әргопан бег өлдүрилипдир.

Гара ханың гөзлери петрәп ханасындан чыкҗак боляр, шол махал икинҗи сакбеги - шол дөврүң полисиясы, ылгап гелип, биринҗи сакбегиниң эден херекетлерини гайталап, депесинден гум совруп ахы-перят билен:

- Хезрети хан, Билик хоҗаның көрпе оглы өлдүрилипдир…

Җахан ягтылып гелйәр. Галаның ичинде бирнәче өйден агы-эңрешик, дады-перят чыкяр. Гара ханың җынсы үйтгәпдир, ол хан гардашлары билен агы чыкан өйлере айланып йөр. Өлдүриленлери гөзи билен гөрүп йөр…

<u>Гүндиз. Көшкде.</u>

Гара хан гиң көшкде паҗыга болуп, хасрат болуп чугудып отыр. Онуң отлы назарлары бир ере дикилипдир. Онуң гулагында ызан-да-чуванлык, дады-перят, орлашык яңланяр. Билик хоҗаның, кетхуданың, аксакалларың **“бейле нетиказа иши ким эдип билер?”, “Бейле пис иши ким эдип билер?”, “Диңе Худайсыз гуррумсак эдип билер!”** диййән сөзлери яңланяр…

Гара ханың хыялында көшк мейданында Огуз беге суд эдилиши җанланяр. Кетхуда, Гызылгөз хан, аксакаллар “Огузы өлдүрмели!”, “Огуз беге өлүм җезасыны бермели!” дийип бармак чоммалдып гыгырышярлар. Бу кино умумылашырма аркалы гөркезилйәр.

Ол хыялы вака Гара ханың аңында ики йыл мундан өң болуп гечен ваканы ояряр.

Үчүнҗи ятлама.

Ёвбег оглы Илханы өерип той тутупдыр. Гара хан аксакаллар, беглер ай берип отыр. Өйленйән йигит гелин билен ортада, дашында яш беглер җаханы сарсдырып ракс ойнаяр. Депреклер, дүрли саз гуралларының сеси дүнйәни гөчүрәйҗек боляр. Ракс гутаряр.

Илхан гелни Гүлҗигериң элинден тутуп Гара ханың, Гызылгөз ханың, Ёвбегиң, аксакалларың өңүне гелип, олара баш эгйәр. Гүлҗигериң йүзүнде юкаҗык шал бар. Гөзлери яшлы.

Шол махал Илхан эйменч гыгырып саг гөзүни тутяр. Онуң саг гөзүнден яйың окы гирипдир. Мәхелле оңа хайран галып төверегине бакяр. Җала авчы икинҗи окыны атяр. Ол Илханың саг гөзүнден гирйәр.

Хеммелер окуң гелен тарапына середйәр. Ол ерде Илханы атан Җала

авчы мәхеллә середип дур. Ол гачайынам диенок…

…Гиң көшк мейданчасында Җала сайяда суд эдилйәр. Баш казы Билик хоҗа. Билик хоҗаның бир тарапында Кетхуда, бейлеки тарапында Ур хан, үчүси Җаланы суд эдйәр.

Гара хан, аксакаллар, гиден мәхелле дөвра гуруп Җала авчыны сынлаяр.

Билик хоҗа:

- Җала авчы, сен бир бигүнә нерессәни той гүнүнде өлдүрип, Худайымыздан горкмадыңмы? Диренишип дуран Хаҗрав беглеринден гокмадыңмы? Аслында онуң себәби нәме?

Киноумумылашдырма гидйәр. Җала авча кетхуда бармак чоммалдып гыгыряр, Ур хан гыгыряр, Билик хоҗа гыгыряр. Җала авчының пархына дәл, шол дуршы. Ол ики тарапыны деңләпдир. Билик хоҗа:

- Илханы өлдүрмәниң себәбини айдаймасаң, дүрреледерис!

- Дүрреледәйиң, хоҗа!

Ики сакбеги Җаланы дүррeләп башлаяр…

Адамлар ерли ерден **"Пәли азан Җала авчыны өлдүрмели!"** дийип гыгырышярлар. Җала авчы агыр габагыны гөтерип, мәрекәниң бир еринде йүзлерини пенҗеләп аглашып дуран эне-атасыны, көрпе җигилерини сынлаяр. Ол ене бир өврүмде диренишип дуран хаҗрав беглери сынлаяр.

Киноумымылашдырма. Җала авчы дүррелейәрлер. Җала шол бир сөзүнде дур.

Кетхуда, Билик хоҗа, бирки аксакал бармак чоммалдып **"Ганхоры өлдүрмели!"** дийип гыгырышяр. Мәрәкәниң арасында ики мугаллымы билен дуран Огуз бег орта чыкяр.

- Хезрети хан атам, мирасдар хан хөкмүнде менем бирки агыз айдайын.

Хан, Билик хоҗа, кетхуда баш атяр. Огуз бег:

- Халайыклар, җаханда халк көп, асманда оларың худайлары көп, эмма земинде вели еке-тәк Худай бардыр! Ол Худая Адалат диййәрлер. Эгер сиз Җала авчыны өлдүрсеңиз шол бейик Адалата каст эдйәрсиңиз!... Хорматлы-хезретли хоҗам, сиз Җала авча хакыкаты айт дийип дызашып дурсуңыз. Ери ол нәдип хакыкаты айтсын, гөрмейәңизми о диренишип дуран Хаҗрав беглерини!... Җала авчы, сен шу пурсатдан башлап мениң гардашым, мениң агам, хезрети Гара ханың оглы! Җала, биз сениң аркаңда! Сен эркек болуп Илханы өлдүрмәни оңарыпсың, инди эркек болуп онуң себәбини хем айт…

Җала бег бозулып Огуз беге середйәр.

- Адамлар, мен Гайымгалалы гарып авчы. Мен обамың бир гызы билен халашядым. Ол гыз чакданаша оваданды, бир тойда оңа Илханам ашык боляр. Илхан оңа савчысыны ёлланында, мен Илхана “Илхан, Гүлҗигер икимиз халашып йөрүс, сен хан халыңа авчының авуна агыз салҗак болсаң, мен сени өлдүрер мен!” дийдим. Илхан маңа гулак асмады. Соңра Гүлҗигер оңа “Сен бег, сен бай, энем-атамы гөвнедип, маңа өйленип билерсиң, йөне айтды-айтмады дийме, Җала сени өлдүрер, эгер ол сени өлдүрип билмесе, мен өзүми өлдүрерин” дийди. Эмма Илхан гулак асман өйленди… Мен хем эркек сөзүмде дурдум…

Билик хоҗа:

- Биз саңа ынанмаярыс!

Гара хан:

- Айхан хатын, сен дөрт-бәш зенан билен гит-де Гүлҗигер гелинден сораң, ол хем Җала авчының айданларыны айтса, Җала авчы гүнәсиз боляр…

Гара хан ятламалар дүнйәсинден чыкып хашлап дем аляр. Айхан хатын гелип:

- Хан, дүйнден бәри зат иненок, бир затҗагаз ийәй, о җайда тайярлап гойдулар…

Гара хан онуң сесини эшиденок. Аялы онуң ягдайына дүшүнип гидйәр.

Ене ятламалар дүнйәси. Йүзи шаллы Гүлҗигер гелни хатынлар алып гелйәр. Билик хоҗа оңа совал берйәр:

- Адамлар, бизден айып этмәң… Мен Җала авчыны, Җала авчынам мени халаяр. Эгер Илханы Җала өлдүрмедик болса, мен өлдүрердим... Ынха, янымда алып гелен авым… Эгер Җала авча азар берсеңиз, мен авыны ичйән!

Билик хоҗа:

- Бири-бирине мынасып яшлар экен. Мен олары бири-бирине говшурмагы теклип эдйән!

Тутуш мәреке бегенчден гыгырышяр, Хаҗрав беглери мәрекеден чыкып гидйәр. Җала сайядың эне-атасы, көрпе җигилери яңадан бир аглашып башлаяр, йөне ол бегенч агысы.

Мәреке дийсең хош боляр…

Өйде Гара хан Огуз беге:

- Огуз бег, сен бир авчы дийип тутуш Хаҗравлары өзүмизе душман этдиң, акмак!

Огуз бег:

- Хан атам, хезрети атам, эгер сен Җала авчыны өлдүрден болсаң,

асмандакы Худайың душманы бордуң, халкының душманы бордуң, Адалат атлы земин Худайың душманы бордуң!

Гара хан хыял дүнйәсинден чыкып хашлаяр…

<u>Гүндиз. Көшкде.</u>

Гиң көшкде ханлар, аксакаллар, атлы беглер гиң дөвре гуруп отыр. Билик хожа:

- Җемагат, ханлар биз чыкгынсыз агыр ягдая дүшдүк! Дүйн Ур ханың чынар ялы герчек оглы Йылдырым бег пислик билен өлдүрилен болса, өтен агшам бәш саны дагың бөлеги ялы герчек өлдүрилди… Бейле пис иши ким эдип билер? Хайсы душман бизиң галамыза гелип, намартлык билен гапыл ятан беглеримизи өлдүрип билер? Ким? Ким?

Кетхуда:

- Адамлар, хакыкатың гөзүне бакмагымыз герек. Дерхал чәресини гөрмегимиз герек. Ёгсам бу гиҗе ким өли чыкҗак, оны хич ким билмейәр! Халайык, душман ичимизден дөреди. Дүйп Ёвгы атамызың диени гелди. Огуз бег Гүн Худайымыза душман болуп, элли-алтмыш беги билен хайсыдыр бир Асман Худайына уюп йөр. Ил-улус нәгехан өлдүрилен беглериң өлүмини Огуз бегден гөрсе-де, бейле пис иши Огуз этмейәр!... Бизе гурбаны болдугым Гүн Худайымыз гөз гөркезйәр! Би айылганч ишлериң аңырсында җүмле-җахандан гетирилен алымлар дур1 Адамлар, олар алым дәл, олар душманларың аял җынслары болуп чыкды. Олар Огуз беги җадылап, догалап башга бир кишә өврүпдирлер! Огуз бег инди о бизиң танап йөрен Огуз бегимиз дәл! Биз берк карара гелип, дерхал говак алымларыны пүррелемели, олар бизиң ил-улсумызың, юрдумызың душманы! Онсоң?

Билик хожа:

- Онсоң нәме?

- Онсоң Огуз беги яранлары билен илден чыкарсак нейләр Гара хан?

Гызылгөз хан:

- Огузы яранлары билен илден чыкарсаң, ол душманлар билен бирлешер!

Кетхуда:

- Хезрети Гара хан, сен бизиң ханымыз, сен юрдумызың эеси! Халк ховп астында, юрт ховп астында, гала ховп астында! Меселәни сен чөзмели!

Гара хан хеммелере бирлай назар айлап:

- Ханлар, аксакаллар, кимде-ким бизиң Гүн Худайымыза душман болса, ол бизиң душманымыз!

Ким-де ким бизиң халкымыза, юрдумыза душман болса, ол бизиң душманымыз! Душманы болса диңе гылычдан гечирмелидир! Дерхал йыгын дартярыс!

Ички җайда гүррүңлери диңләп дуран Айхан эне бирдемде лагшаяр…

<u>Гүндиз.</u>

Даг этегинден, илерден Кетхуданың үч йүз атлысы, гайрадан Гызылгөз ханың үч йүз атлысы, ортадан Гара ханың үч йүз атлысы сөвеше баряр. Дүрли-дүрли сөвеш туглары пасырдаяр. Җахан саз берип, ягтылып ограяр.

Йыгынларың арасындакы бошлукдан депчилер, дебилчилер, довулчылар, нагарачылар, сурнай-кенайчылар, саз гуралларыны гөтерип, сессиз барярлар.

Олар бир байырдан ашып, гөрен вакаларына аңк боляр, гошун пермансыз сакланяр, себәби ханха сай ерде Огузың элли беги халка болуп, Гүне меңзәп Гүне сежде эдип дурлар.

Гара хан, ханлар, серкерделер, атлы-ярaглы беглер гөзлерине ынанмаяр, себәби олар худайсызларың үстүне йыгын чекип гелди, оларың худайсыз санан адамлары болса, ханха Гүне - Худая сежде эдип дурлар!

Даг тарапдакы байырдан Огуз бег, Җала бег, Бедәхет бег эгин деңлешип чыкяр.

Хеммелер олара середйәр. Оларың үчүси Гара ханың алнына гелип, дессур боюнча салам берйәр. Огуз бег:

- Хезрети хан атам, оглуның кастына гошун чекер болдумы?

- Мен худайсызларың кастына йыгын чекдим!

Кетхуда: - Биз Худайымызы терк эден булагайларың кастына чыкдык!

Гызылгөз хан: - Кеп түкенди, барың атыңыза атланың, биз сизи ер билен егсан этҗек!

Огуз Гара ханың алнында дыза чөкйәр:

- Хан атам, мен еке-тәк Таңрыма уйян! Мен Гүн Худайымызы рет этдим. Ынха, гара башым, сал гылыҗыңы, вах дийсем сениң оглуң дәлдирин!

Бәдехет бег кетхуданың алнында дызына чөкүп башыны яланачлаяр:

- Хан атам, мен Таңрының гудратыны гөрдүм! Мен Огуз бегиң Худайына уйян, ынха, башым сал гылыҗыңы!

Гызылгөз хан:

- Бигайратлар! Сиз бизе хиле-перим гуряңыз! Ханлар, Огузың

беглери горкусына ене Гүн худамыза чокунып, бизи алдаҗак боляр!

Огуз бег:

- Гызылгөз хан, биз билен сөвеше чыксаңыз еңлерсиңиз, чүнки бизиң Худайымыз хакыкы Худай, чүнки адалат бизиң тарапымызда!

- Кеп түкенди! Дөвше чыкың!

Огуз бег атасына йүзленйәр:

- Хан атам, пәлиңден гайт! Диңе мен еке-тәк Таңрыма уйян, о беглер маңа яран болса-да, мениң Таңрыма уянок. Мен хич киме хич хачан Таңрыма уй диймедим...Атам, хан атам, мен асманда Таңрыма, земинде адалата уйян! Шол икиси мениң Худайым, эмма мен Худайымың хатырасына-да атам билен сөвеш эдип билмен!

Гара хан:

- Огул, өлсең-де мерт өл, бар дөвше чык!

Гиң мейданда Огуз бегиң элли атлы беги, онуң сагында кетхуданың үч йүз атлысы, алнында Гара ханың үч йүз атлысы, солунда Гызылгөз ханың үч йүз атлысы дөвше тайяр болуп дур. Девиллер, довуллар, нагаралар, кернай-сурнайлар дөвүш сазыны чалып, дүйәни лерзана гетирйәр. Дүрли-дүрли туглар ховада пасырдаяр.

Ортада Гара хан гылыҗыны гөге гөтерйәр.

Ол гылыҗыны ятырдыгы уруш башлаяр.

Шол пурсат бир атлы атыны йүзин салдырып гелшине Гара ханың атлыларының өңүнде атыны зордан саклаяр. Ат чарпая галяр. Ол атлының йүзи шаллы. Атлы ханҗарыны чыкарып йүзүндәки шалыны серпип иберйәр.

Ол Огуз бегиң энеси Айхан хатын:

- Гара хан, ялңыз баламың үстүне гылыч сырып чозар болсаң, мениң маслыгымың үстүнден гечип гит! Огуз бег билен дөвше башладыгың мен җаныма каст эдйәрин!

Хеммелер доңуп галяр. Кетхуда төвелла барҗак боляр. Айхан хатын гыгыряр:

- Голайыма гелдигиңиз җаныма каст эдйән!

<u>Гүндиз.</u>

Даг этегинден Кетхуданың үч йүз атлысы баряр. Туглар гөтерилмәндир. Гошуның ичинде хышы-вушы кән.

Ортадан Гара ханың үч йүз атлысы баряр.

Солдан Гызылгөз ханың үч йүз атлысы баряр, онуң йыгнында хем хышы-вушы көп.

Кетхуда гыгыряр.

Онуң йыгнының тугдарлары туг гөтерйәр.

Кетхуда:

- Дәли беглерим, Гара хан Худайымызың душманы! Гара хан халкымызың душманы! Чозуң Гара ханың үстүне!

Гызылгөз ханам гылыч сырып гыгыряр:

- Гара хан юрдумызы, халкымызы тоздурды, дәли беглерим, Гара ханың үстүне чозуң!

Гара хан хайран. Йөне шол пурсат кетхуданың йыгнындан гылыч сырып чыкан Аллаңңыр бег гыгыряр:

- Беглерим, биз шуларың уруш-давасындан богаз болдук! Ким Адалатың тарапына, Огуз бегиң тарапына гечсе, мениң ызыма дүшсүн! - дийип, ол атына гамчы чаляр. Йүз атлы чемеси Аллаңңыр бегиң ызына дүшүп зут гидйәр. Гызылгөз бегиң йыгнындан хем йүз атлы чемеси бөлүнип, Аллаңңыр бегиң ызындан ата гамчы чалярлар.

Кетхуда ики йүз, Гызылгөз бег ики йүз атлысы билен Гара ханың йыгнының үстүне чозяр. Дәли беглер хайкырышып урушярлар. Хол гыра гачып чыкан депчилер, довулчылар нәтджегини билмән дурлар.

Уруш довамлы гөркезилйәр. Хайкылыклар, гыкылыклар, ат кишңемелери дүнйә доляр.

Дәли беглер гырлышяр. Тот-тозан асмана галяр. Ерде маслык көпелип гидип отыр.

Огуз бег элли атлысы билен дур. Шол пурсат ол өзүне тарап атларыны йүзин салдырып гелйән атлылары гөрйәр. Огуз бегиң арка тарапындан хем йүз элли атлы ат чапдырып гелйәр.

Аждар хан. Бег йигит, биз сенликдирис!

Огуз бег. Сиз ким?

Аждар хан. Биз сениң гардашларың!

Шол пурсат Алаңңыр бег ики йүз атлысы билен етип гелйәр.

Алаңңыр бег. Огуз бег, биз сен билен! Гүн огуллары гырлышяр Огуз бег!

Огуз бег. Мен дүшүнмедим…

Сөвешйән гошун середйәр, гөрсе Огуз бег бәш йүз атлысы билен гылыч сырып етип гелйәр. Кетхуданың, Гызылгөз ханың гошуны басга дүшйәр. Кетхуда алҗырап гыгыряр. Пурсатдан пейдаланып Ур хан оңа найзасыны зыңяр. Найза дегмейәр, шол демде Ур ханың аркасындан гелен Душман бег Ур ханы гылычлаяр. Ур хан атдан агяр. Кетхуданың оглы, ики иниси Гара ханың дашында. Олар хөкман Гара ханы өлдүрәймели.

Ахыры аматыны тапан Семендер Гара ханы найзалаяр.

Огуз бегиң йыгны хайкылыклап, гыкылыклап етип гелйәр. Кетхуданың, Гызылгөз ханың әхли беглери сөвеши ташлап гачмага башлаяр. Гүн хан Гара ханың йыгнына баш болуп, гачып барян гошуның ызындан ковяр...

Гиден мейдан маслык болуп ятыр. Ыра-дара еринден галан Ур хан энтирәп-тентирәп Гара ханың янына баряр.

Ягырнысына найза санҗылан Гара хан йүзин ятыр. Ол бирнеме өзүни дүрсәп, янын ятяр, төвереги, маслыклары сынлаяр. Ол Ур ханы гөрйәр. Ур ханам оны гөрйәр.

Ягырнысы найзалы Гара хан ганыны саркдырып Ур хан билен гуҗаклашып дур. Ур ханың хем ярасындан гырмызы ганы сув-сил акяр.

Гара хан:

- Хан гардашым, оглум маңа душман болды! Мен оглума душман болдум! Инди мен нәдип өлүп билерин? Нә йүзүме мерди-мердана ата-бабаларымың дергәхине барып билерин?

- Хан агам, биз еңилдик, Огуз бизден зор чыкды, себәп...себәп адалат онуң тарапында!

Гара хан:

- Хан гардашым, мерди-мердана өлмегиң мүддети етди! Мен душман ярасындан өлерден бейикдирин!... Сен душман тыгындан өлерден бейиксиң!..

- Хан гардашым дүшүндим...

Гара хан ханҗарыны чыкарып, Ур ханың, Ур хан хем ханҗарыны Гара ханың ач быкынындан уряр. Гардашлар бирек-биреги өлдүрйәр. Оларың ысгыны гачып, дызына чөкүп гуҗаклашып дур.

Асманда маслыкчы гушлар айланып йөр. Огуз бег бәш йүз гошуны билен етип гелйәр. Огуз бег атындан дүшйәр. Ол хан атасының, Ур хан агасының гуҗаклашып җан беришлерини гөрйәр.

Гөкде маслыкчы гушлар гайышып учуп йөр...

Биринҗи серияның соңы.

ОГУЗ ХАН

(Икинжи серия)

ГҮНДИЗ.

Огуз бегиң гошуны гачып барян гошуны ковалап гидйәр. Огуз бег атындан дүшйәр, себәби ханха онуң хан атасы, хан агасы өлүп галыпдыр. Огуз бег награ дартып, Гара ханың үстүне йыкылып, багыряр. Огузың бир голы атасының, бир голы агасы Ур ханың җеседини гуҗаклаяр.

Огуз силкинип, силкинип аглаяр.

Ковгы гиден Огуз бегиң гошуны ызына доланып гелйәр.

Җала бег агыр пурсатда көмеге гелен Аждар хан билен гүрлешйәр.

Җала бег. Беглер, сиз ким борсуңыз?

Аждар хан. Биз Дүйп Ёвгы атаның ковумлары. Бизе әр түрканлар диерлер!

Бедәхет бег. Сизиң юрдуңыз ниреде?

Агабег. Асманың астында, земиниң үстүнде…

Аждар хан. Бу ерден гөрүнмейәр, даш!

Җала бег. Сиз нәме үчин бизе көмеге гелдиңиз?

Аждар хан: Бизиң ата-баба кесбимиз шейле. Биз бөлек-бөлек йыгын болуп җүмле-җахана айланярыс. Ниреде уруш болса, асгын тараплык болуп сөвешйәрис. Асгын тарапың душманларыны пүррелейәс. Оларам бизе олҗадан ики пай берйәр.

Агабег. Сизем алнан олҗаның ики бөлегини бизе бермелисиңиз!

Арслан хан. Биз олҗа бермесек нәме?

Аждар хан гулакларына ынанман аңк боляр, илки Агабеге середйәр, соңра Арслан хана йүзленйәр:

-- **Сиз нәме акмакмы? Сиз акмаклык эдип бизиң олҗа пайымызы бермесеңиз, биз эртир душманларыңыза гошулып, сизи пүрреләрис. Олҗаны олар берер бизе!**

Җала бег. Оларам олҗа бермесе нәме?

Аждар бег чыны билен:

-- **Онда биз оларам, сизем пүрреләрис, соңам олҗаны аларыс…** - дийййәр.

Җала бег, Бедәхет бег, Арслан хан дагы оларың гүррүңине гүлүшйәрлер.

Олар сөвеш гиден мейдана гелип сакланярлар. Җала бег атдан дүшүп, Гара хандыр, Ур ханың җесединиң янында отуран Огуз бегиң янына гелйәр. Огуз чала башыны гөтерип:

-- **Барыңда, Часлы чайың якасында дүшләң. Мен атамың, агамың матамыны тутҗек. Хер хили ягдай-да мениң яныма гелиҗи**

болайман! Дүшүндиңизми?... Беглер ярадарлары чай башына әкидип, мелхем этсинлер!

ГҮНДИЗ.

Урушдан гачып чыкан үч йүз чемеси атлы саллам-саҗак болуп гала баряр. Гошуның өңүни чекип барян Гызылгөз хан атыны дебсәп кетхуда Алембердар ханың ызындан етип:

-- **Кетхуда, инди нәме эдерис?** - диййәр.

-- **Дүшүнмедим, Гызылгөз хан?** - дийип, оңа бипервай середйәр.

Гызылгөз хан төверегине гаранып:

-- **Кетхуда, биз Гара ханың үстүне чоздук. Биз Хезрети ханымыза баш гөтерип, онуң өлүмине себәп болдук. Биз Дүйп Ёвгы ханың огуллары билен душман болдук! Олар көплүк, биз азлык!...**

Кетхда йылгыряр:

-- **Инди биз Гур ханы хан гөтерерис!...**

-- **Гур ханы ханы гөтерерис?** -- Гызылгөз хан гулагына ынанман сораяр. -- **Кетхуда, мундан буяна Гур ханам, Гүн ханам, Огуз ханам бизи ганым душманы санмазмы?!**

Кетхуда ясама лахлах гүлйәр, соңам ювашҗа:

-- **Гызылгөз хан, Гызылгөз хан, биз Гара ханың, Ур ханың ёгуна янып Гур хана хан тагтыны алып бердик! Биз Гур ханы пынхан максадына етирдик! Иң эсасы зат -- икимиз бирлешдик! Билик хожа-да тайпасы билен бизиң тарапымызда! Мундан буяна биз Гур хана хан бол дийсек хан болар, талабан бол дийсек талабан!** -- хезил эдип гүлйәр. -- **Унутма, биз билен душман бор ялы Гур хан акмак дәлдир!...**

Кетхуда билен Гызылгөз ханың саллам-саҗак йыгнының таяк атым ызындан Гур хан билен Гүн хан дымышып баряр. Оларың сөвешден чыкан чериги йүз элли чемеси атлы. Ярадарларам кән.

Дымышлык. Ахыры Гүн хан:

-- **Агам Гур хан, инди нәдерис?... Өңүмизде ики душман, ардымызда бир душман!** -- дийип, ол гамчылы саг голуны илки өңе, соңам ыза узадяр.

Гур хан дийсең догумлы, парахат.

-- **Иним Гүн хан, инди ойланарыс! Пикир кыларыс…**

-- **Агам, пикир бормы, ой бормы?! О ики гуррумсак хезрети ханымыза душман болды! Олар халка, юрда дөнүклик этдилер! Ики хан гардашымыз вепат болды! Хей инди о харамзадалар билен бир**

галада яшап бормы?

Гур хан Гүн ханың гөрежине дикан бакяр.

-- Гүн хан, еди деряның сувуны ичен кеззап кетхуда Гызылгөз хан билен бирлешди! Эрте Билик хожа-да уругы билен оларың тарапына гечер. Себәби оларың хеммеси агамыз Гара хандан нәгиледи.

-- Эйсе сен хан гардашларымызың арынам алҗак дәлми?

-- Иним, биз өрән элхенч ягдая сезевар болдук! Хәзир диңе екеҗе важып зат бар! Хәзир биз хер этмели, хесип этмели, ата-баба тагтымызы элден бермели дәл!

-- Эйсе инди сен шол тагт дийип душманларымыз билен бирлешҗек болямың?.. Агам, маңа хә дий! Гырлышалы, арымызы алалы! Биз барыбир олардан көплүк ахыры!

-- Оглан болма иним! Сен мундан буяна маңа гулак гой! Акыл-пайхасыңа гулак гой!

ГҮНДИЗ.

Огуз бегиң, Аждар ханың йигитлери ярадарлары дона салып часлы чайың якасына дашап йөрлер. Бирнәче бег болса селчең токайлыгың гойры көлегесинде хатара ятырылан беглериң ярасына эм эдип сараярлар, кимлер ярадарлара сув берип йөр.

Башга бир чынар агаҗының көлегесинде Җала бег, Бедәхет бег, Аждар хан, Агабег хан дагы гүрлешип отыр. Олар хызматчы йигидиң гетирен мешигинден сув ичйәр.

Аждар хан. Сиз яңкы гачып гиден душманыңыз билен нәме дийип урушдыңыз?

Җала бег. Олар билен бизиң Худайымыз башга.

Бедәхет бег. Олар Гүн худайына уйяр, биз болса асмандакы Таңра уйярыс!

Җала бег. Олар Гүн огуллары, биз Асман огуллары!

Аждар хан гең галяр:

-- Бар себәби шолмы я башга себәбем бармы?

Җала бег: Ёк, диңе шонуң үчин урушдык…

Аждар хан билен Агабег хан илки юваш, соңра кейп эдип гүлүшип башлаяр. Инди олара Җала бег билен Бедәхет бег хайран галяр.

Аждар хан. Сизе худай нәмә герек? Ёкардакы асман үчин, Гүн үчин уршуп йөрер ялы сиз нәме акмакмы? - дийип ене гүлйәр.

Җала бег хасам гең галып:

-- Хов ханлар, сизиң нәме Худайыңызам ёкмы? -- Хах-хах-ха! - дийип гүлйәр.

Аждар хан Агабег хан бири-бирине гең галып бакяр:

-- **Ынха, бизиң Худайымыз!** - дийип, Аждар хан гылыҗыны сомлаяр.

-- **Ынха, бизиң Худайымыз!** - дийип, Агабег хан гүрзүсини сомлаяр.

Җала бег билен Бедәхет бег бири-бирине хайран галып середип:

-- **Бай-бов, сиз асыл дүнйәде Худайларыңам бардыгыны билмейәңизми?** - дийип гүлйәр.

Җала бег. Сиз гыссага-кына дүшениңизде, нәмә чокунып, нәмә сежде эдйәңиз?

Аждар хан. Биз гыссага - кына дүшмейәрис!

Бедәхет бег. Сиз мес болаңызда киме чокуняңыз?

Агабег хан. Дүйп Ёвгы атамызың рухуна чокуняс.

Җала бег хайран галып олара тиңкесини дикйәр.

-- **Дур, дур, дур. Сиз нәме Дүйп Ёвгы атамызың ковмунданмы?**

-- **Хава, биз Дүйп Ёвгы атамызың Ёвбасар оглуның небересинден** - дийип, Аждар хан айдяр.

Бедәхет бег. Ёк, беглер, биз Дүйп Ёвгы атамызың Ёвбасар ханың небереси. Сиз хов бизиң атамыза дава эдип дурмаң!

Агабег хан. Ахав, беглер, сиз ерден-гөкден худай агтарышып йөрениңизден, ата-бабаңызың адыны долы өвренип гояймалы дәлми! Биз әр түрканлар Дүйп Ёвгы атаның иң улы Ёвбасар оглуның перзенди.

Җала бег йылгыряр, ёлдашларына мәхрибан бакяр, ол назары билен мыхманлар билен җедел этмели дәдлигини дүшүндирйәр.

ГҮНДИЗ.

Сөвеш болан ери Гадым галадан узак дәл. Ханха обадан бир гиден сүлсат, аял-эбтат, чага-чуга, гыз-гелин етип гелйәр.

Огуз бег атасы Гара ханың, агасы Ур ханың янында пажыга болуп отыр. Җала бег бәш-алты бег билен Огузың янына баряр. Җала бег:

-- **Огуз бег, йөр бизиң арамыза. Гөрйәрмиң, о гелйән мәхелле сени масгараламага, саңа гаргамага гелйәр.**

-- **Гаргасынлар, масгараласынлар!**

-- **Биз хей өз сердарымызы масгараладарысмы! Йөр, Огуз бег, масгара болсак-да биле болалы, өлсек-де биле өлели!**

-- **Беглер, ол мениң Таңрыма герек. Гой, мени масгараласынлар, үстүмден топрак сечсинлер. Эгер Таңрым мени масгара этмек үчин өзүне уйдуран болса, мен масгара болҗак! Дерхал янымдан гидиң! Җала бег, сен еди-секиз атлы билен дагдакы алымлары бәрик галып гайт. О көпбилмиш гечисакгал олара хыянат этмекденем гайтмаз! Индем уграң!**

Беглер гайдяр.

Җала бег еди атлы билен Часлы чайың гөзбашына тарап атлара гамчы чаляр.

Огуз бегиң дашы бәш хатар халка болуп дур. Йүзе голай яшаҗык чага Огуз бегиң дашында маслыкларың арасында Гүнүң тегелегини ясап дуршуна аглашып:

-- **Огуз бег, ханы бизиң какаларымыз? Ханы бизиң педерлеримиз? Сен оларың хеммесиниң душманы! Сен бизиң душманымыз! Сен бизиң Гүн Худайымызың душман! Биз сенден ар аларыс!** - дийип аглашып Огуза топуляр. Үч-дөрт әдим галанында сакга сакланып, херси өзүниң янторбасындан күл алып, илки өз йүзлерине чалярлар, соңра голларыны узадып, Огузың йүзүне символики күл чалып гыгырышярлар: -- **Сенден арымызы алмасак ата-бабамыза лагнат!**

Огланҗыкларың хатары аглашып ылгап ыза чекилйәрлер, яш гызлар-гелинлер өңе чыкып, сачларыны яйып аглашярлар:

-- **Огуз бег, ханы бизиң сөвер ярларымыз, ханы бизиң янёлдашларымыз! Сениң гара йүзүңи гөрен йүзлеримиз гара болсун!** -- дийип, оларам янторбаларындан күл алып илки Огуза символки чалып, соңра өз йүзүне чалярлар. Оларам ызанда-чуван ызкы хатара гечйәрлер, инди орта яшан аяллар сачларыны яйып, йүзлерини йыртып увлашярлар:

-- Огуз Огуз, доңуз Огуз! Ханы бизиң огулларымыз, ханы бизиң чагаларымызың аталары? Сен бизиңем, ата-бабаларымызыңам ганым душманы! - дийип, херси өз янторбаларындан күл алып өз йүзлерине, Огузың йүзлерине чалярлар. Оларам аглашып ызкы хатара гечйәрлер, инди гарры-гурты аяллар сачларыны яйып, йүзлерини йыртып аглашып, увлашып Огуза хүҗүм эдйәрлер.

-- **Огуз, Огуз, лагнаты Огуз! Сени ата-бабаларымызың рухы урсун! Сени Гүн худайымыз урсун! Тә кыямат ахыра ченли дирикәң җесет болуп янып гез! Огуза лагнат болсун, Худамыз Гүн, атамыз Гүн!** - дийип, оларам лагнат дессурыны гечирип өз йүзине, Огузың йүзине күл чаляр. Озалкылар символики чалан болса, оларың бирнәчеси гелип, Огузың йүзүне күл чалярлар.

Часлы чайың янында бу вака томаша эдип отуран Огуз беглери юмрукларыны дүвйәрлер. Аждар хан олара гарап:

-- **Сиз нәме өз бегиңизи горамаярсыңыз?**

Бедәхет бег хашлап:

-- **Огуз бег гадаган этди! --** дийип, башыны яйкап хырчыны дишлейәр.

Лагнат дессурыны ерине етирмек үчин йүзе голай гоҗа Огузың дашында эгеле болуп дуряр. Ыздакы хатарлар аглашярлар. Гоҗалар гыгырып, йүзлерине күл чалып, Огузың дашында айланып:

-- **Сен атаңың, агаңың ганыны дөкен ганхор Огуз! Сен гөкде Гүн**

худамызың, ерде тутуш халкымызың душманы! Сен юрдумызың душманы, Огуз! Сен мукаддес ватанымызың душманы Огуз! Эй, худайсызлар, биз сизиң дирилериңизи галамыза салмаярыс, өлүлериңизи өвлүйәмизде җайлатмарыс! Огуза лагнат! Огуза лагнат! Огуза лагнат! - дийип, олар гыгырышярлар.

Часлы чайың якасында ваканы сынлап дуран Аждар хан:

-- **Пахай, бичәрелер, сиз өзүңизе Худай эдинип, гөр нәхили вежералыга сезевар болупсыңыз! Ай, акмаклар, Түрк атамыз, Дүйп Ёвгы атамыз барка сизе Худай нәмә герек.**

Гоҗалар танс херекетини эдип, Огузың дашында айланып өз йүзлерине, Огузың йүзүне күл чалярлар. Соң олар галадан гетирен Гарантгасыны -- Огузың өзүне меңзедилип ясалан гәбиң үстүнден әхли күллерини совуряρлар. Гарантга от берйәрлер.

-- **Атамыз Гүн, Худамыз Гүн, Огузың гәбини биз якып яндырдык, өзүни сен якып яндыр! --** дийип, Гүне гол гөтерип җынссыз гыгырышярлар…

Аждар хан, Агабег хан алачсыз. Гахардан-газапдан оларың гөзлери яша өврүлипдир.

УР ХАНЫҢ ӨЙИ.

Ур ханың өйүнде Ур ханың аялы, ики гызы, Гур ханың аялы, бир гызы, Гүн ханың аялы дагы пенҗиреден Гүне тарап середип касам эдйәрлер. Олар хатар дур, йүз-гөзүнде йигренч оды ловлаяр. Ур ханың аялы:

-- **Огуз бег, бизиң дин душманымыз, ган душманымыз!**

Бейлеки аяллар хор болуп, онуң айданыны гайталаярлар.

-- **Огуз бег, бизиң ата-бабаларымызың рухунын душманы!**

Хемме аял-гызлар онуң айданыны хор болуп гайталаяр.

-- **Огуз бег бизиң юрдумызың, ил-улсумызың душманы!**

Хеммелер онуң диенини гайталаяр.

-- **Огуз бег бизиң ганхорымыз!**

Хеммелер гайталаяр.

-- **Огуз беге лагнат болсун, лагнат болсун, лагнат болсун!**

Шол пурсат җая Айхан хатын гирйәр.

Хеммелер азаҗык алҗырап:

-- **Огуз беге алкыш болсун, алкыш болсун, алкыш болсун! -** дийип, гыгырярлар.

ГҮНДИЗ.

Көшк мейданчасының өңүндәки хемишелик одуң дашында йүзлерче яшаҗык чагалар Гүнүң шекилини ясап тегелек халка болуп дур. Ортадакы одуң башында гарры-гурты аяллар аху-пыган дартып, эйменч можук сес эдишип, хәзирки заман күштдепдесине меңзеш ракс ойнап, матам тансыны эдйәрлер. Гүнүң халкасы болуп дуран яшаҗык чагаҗыклар аглашярлар.

Көшкүң өңүнде гоҗалар, аксакаллар паҗыгалы вака сын эдип матам дартып дурлар.

Көшкүң еңсе тарапындакы гүнорта дервезесинден гирен башы күлахлы, эгни йыртык-йирик геймли, сачлары-сакгаллары түссе ялы Кәхил Кемрай гыгырып гелйәр. Онуң эндам-җанына дакылан дүрли мис җаңлар җаңңырдаяр, гапдалындан асылан сув кәдиси, дүрли торбалар халлан атяр. Онуң хасасына хем җаң, дүрли эсгилер асылыпдыр. Ол гелшине гыгырып, вагыз эдйәр. Гарры аяллар дивананы гөрүп раксыны гойярлар.

Кәхил Кемрай:

-- Эй, бейик Гүн огуллары! Эй, бейик Түрк атаның, Дүйп Ёвгы ханың огуллары! Сиз Гүн худайыңыза душман болдуңыз! Сиз ата-бабаларың рухуна душман болдуңыз! Гүн худайы дагларыңызы годукладып, ериңизи титредип, галаңызы ер билен егсан эйләр. Гиҗелер асмандакы йылдызлар депәңизден ягып, бала-чагаларыңызы, ил-улсуңызы якып-яндырып ташлар! Сизиң юрдуңызы ер хопар, чүнки сиз атаңыз Гүни, худаңыз Гүни рет этдиңиз! Мундан буяна дирилериңиз ериң үстүнде яшап билмез, өлүлериңиз ериң астында ятып билмез! Гүн худаңыз сизе лагнат окаяр!

Кәхил Кемрай гаргап баршына төверегине сер саляр. Шол пурсат онуң назары гаршысындан гелйән кетхуданың назары билен каклышяр. Кәхил Кемрай:

-- Эй, Гүн огуллары! Эй, Түрк атаның ковумлары, сиз араңыздакы худайсызлара ёк этмесеңиз, Худайыңыз сизи ёк эдип ташлаяр! Халклар, халайыклар, дерхал араңыздакы худайсызлары ёк эдиң!

Дивананы диңләп дуран Айхан хатының гөзлериниң окарасы яшдан доляр.

Галаның илери дервезесинден гирип, көшк мейданына гелен алымлар -- Огуз бегиң мугаллымлары еке-екеден мәхелләбакып гыгырярлар.

-- Түрк атаның ковумлары! Ол дивананы диңлемәң!

-- Ол җансыз ичалыны юрдуңыздан, галаңыздан чыкарып ковуң!

-- Эй Гүн огуллары! Биз җүмле-җаханың чар янындан гелен

алымлар, айдыңлар! Сиз диңе Огуз беге уюң, диңе Огуз беге ынаның! Огуз бег земиндәки Адалат Худайы! Асманың әхли худайлары Огуз беги җүмле-җаханың сердары сайлады. Кимде ким шу гүн Огуз бегиң ызына дүшсе, ол эртир дүнйәниң эеси болар!

Хинди алымы гыгыряр:

-- **Эй, Түрк атаның огуллары! Земинде ялңыз худай бар! Адалат Худайы! Огуз хан земиндәки Адалат худайы!**

Кетхуда атыны дебсәп гелип гамчысыны гөтерип гыгыряр:

-- **Дерхал ёк болуң! Ёгсам хеммәңизи гылычдан гечирйәс! Аслында сиз Огуз беги җадылап, догалап халк душманы этдиңиз! Худайымызың душманы этдиңиз! --** дийип, ол гамчы салҗак боляр, эмма гамчылы эли ховада доңуп галяр.

Хытай алымы орта чыкып гыгыряр:

-- **Халклар-халайыклар, җүмле-җаханда екеҗе Худай бар, олам Огуз бегиң худайы Таңры! Сизиң сежде эдип йөрен Гүнүңиз худай дәл! Худай дәл, худай дәл!**

Җөхит алымы орта чыкып Гүне бакып гыгыряр.

-- **Эй, бейик Гүн огуллары, хәзир биз сөзүмизи тассыкларыс. Хәзир Гүн тутулып, гараңкы болуп Гүн өзүниң худай дәлдигини тассыклаяр!**

Бабыл алымы Гүне голларыны узадып:

-- **ЭЙ, Гүн худай, эгер сен худай болсаң, бизи шу демде якып-яндырып ташла! Эгер-де сен худай дәл болсаң, шу пурсатда йүзүңе гара чекип бу хасу-аам халка өзүңиң худай дәлдигиңи аян эйле! Биз гарашяс, халк гарашяр! Бир,**

Бейлеки хер саны бир алым гыгырып айдяр.

Хытай алымы:

-- **Он! Гүн, сен Худай дәл болсаң, шу пурсат гараңкыра!**

Хеммелер өрән ынамдар геплейән алымлара, Гүне гарап башлаяр. Ине бирден Гүн тутулып башлаяр, хеммелер дызына чөкүп гөге эл серйәрлер. Гүнүң яры тутуляр. Халклар сессиз аглашып башлаяр. Гүн долы тутуляр, җүмле-җахан гап-гараңкы боляр. Галаның ерден йөрәни дызына чөкүп, хайранлар галяр…

Гараңкы галаның ичи ахы-нала… дады-перят…

ГУР ХАНЫҢ КӨШГИ.

Пажыгалы саз. Гур хан, Гүн хан, Билик хожа, улы ханлар, аксакаллар агыр оя батыпдыр. Дымышлык. Шол пурсат кетхуда Алембердар хан билен Гызылгөз хан көшке гирйәр. Оларың ярагы ёк. Хеммелер ики хана хайран галып середйәр. Гүн хан дергазап болуп орнундан галып:

-- **Хайынлар, ганхорлар! Хезрети ханына каст эденлер, нә йүзүңизе бизиң көшгүмизе гелип билдиңиз!**

Яш Ёвгы хан:

-- **Дерхал икиңем гүм болуң көшкден! Ёгсам харам ганыңызы сачян!**

Кетхуда ардынып сөзе башлаяр:

-- **Аксакаллар, ханлар, беглер, биз Гара ханың үстүне дөкүлдик! Биз хезрети ханымыз билен сөвеш этдик. Шол сөвешде-де юрдумызың ханы хезрети Гара хан билен Ур хан вепат болупдыр! Эгер сиз оларың өлүмини бизден гөрйән болсаңыз, ынха гара башым, салың гылыжы! Вах, дийсем Гарабасар ханың оглы болмадыгым!**

Гызылгөз хан. Ханлар, эгер бизи гандар сайян болсаңыз, душман окунян болсаңыз, ынха гара башым! Чапдырың, вах дийсем Хажрав ханың оглы болмадыгым!

-- **Сиз бизиң душманымыз! Ёк, болуң көшкден!** -- Гүн хан гыгыряр.

Кетхуда парасат билен гүрлейәр:

-- **Хава, биз хезрети Гара хана душман болдук! Себәби онуң ялңыз оглы Огуз бег, хан тагтының мирасдары Огуз бег атасына душман болды! Огуз бегиң яранлары Гара хана душман болды! Доганлар, акыл эйләң, төверек-дашымыздакы галаларың бизе досты бармы! Хеммеси, хеммеси хезрети Гара Ханың, бизиң душманымыз! Ханха, гөкдәки Гүн Худамыз матам тутуп, бизе гөз гөркезди! Аксакаллар, ханлар, беглер, эгер биз шу пурсат пайхас-парасатлы болмасак, ынха шейдип**

-- элини өңе узадып гөркезйәр. -- бир юмруга жемленип билмесек юртда кыямат гопар! Эгер самсык болсак-да гырлышалың! Биз адалат үчин, асудалык үчин гырлышмага тайяр!

Хеммелер агыр дымяр. Айхан хатын ачык гапыдан диңлейәр.

Кетхуда. Эгер биз акыллы-башлы болсак Гур ханы хан гөтерип, Гур ханың дашында жем болуп, Гүн Худамызың душманлары билен беллисини этмели!

Бир аксакал. Билик хожа, сен дана киши. Ери, сен нәме диййәрсиң?

Билик хожа отуранлары бирлай сынлаяр, соңам пессай сес билен башлаяр:

-- **Биз атамыз Гүни, худамыз Гүни ынжытдык! Гүн яңы**

гараңкырап бизден надылдыгыны гөркезди! Эгер биз десби-дәхил Гур ханы хан гөтермесек, душманчылык, агзыалалык башымыздан кыямат гопдурар!

КӨШК МЕЙДАНЫ.

Көшк мейданы адамдан долы. Билик хоҗа, Гур хан, Гүн хан, кетхуда Алембердар хан, Гызылгөз хан, дөрт-бәш саны аксакал диңиң янына баряр. Билик хоҗа диңе чыкып төверек дашыны сынлаяр.

-- Эй, герчек Гүн огуллары! Юрдумызың үстүне, халкымызың үстүне ёвуз бела абанды. Атамыз Гүн, Худамыз гүн йүзүне матам шалыны тутуп, бизден ынҗаныны дуйдурды. Шу пурсат бизиң әхлимиз җем болуп, бир җан, бир тен болмасак, агзалалык бизиң депәмизден кыямат гопаряр. Биз аксакаллар, кетхудалар, ханлар-беглер болуп хезрети Гара ханың орнуна Гур ханы хан тагтына чыкармагы макул билдик. Халайыклар, бизиң хезрети ханымыз Гур хан!

Көшк мейданчасындакы сан-саҗаксыз халк гыгыряр:

-- Бизиң хезрети ханымыз Гур хан!

Билик хоҗа. Бизиң атамыз Гүн, худамыз Гүн, хезрети ханымыз Гур хан!

Хеммелер Билик хоҗаның айданларыны гайталаяр.

Билик хоҗа. Хезрети Гур хан, гой сени атамыз Гүн, Худамыз Гүн пенасында аман сакласын, сенем Гүн огулларыны пенаңда аман сакла!

Көшк мейданындакылар Билик хоҗаның айданларыны гыгырып гайталаяр.

Секиз саны даяв бег носилкалы--земмерли етип гелйәр. Земмериң үстүнде палас атылыпдыр. Аксакаллар Гур ханы земмере мүндүрйәр. Секиз даяв бег носилканы эгнине гөтерип, хемишелик одуң янына барярлар. Олар земмери голларына дик гөтерип, кераматлы одуң дашындан айланярлар. Халк болса «Хезрети Гур хан Гүн огулларының ханы!» дийип гыгырярлар.

ГИҖЕ.

Кетхуданың өйүнде гуйрук ягындан эдилен чыра дур. Саз. Кетхуда билен Кәхил Кемрай гүрлешйәр.

Кетхуда. Сиз Айдың хан билен Гараҗеңңелде букуда ятарсыңыз. Биз хем мүң атлы гошун билен Огуз бегиң маңлайындан урарыс. Сиз шол пурсат оларың аркасындан гелерсиңиз. Дүшнүклими!

Кәхил Кемрай. Дүшнүксиз! Сиз Гүн огуллары, Огузың дөрт-бәш йүз йыгнының гаршысына бәш-алты мүң черигем топлап билйәрсиңиз ахыры!

Кетхуда. Билйәс, эмма…

Кәхил Кемрай. Эммасы нәме?

Кетхуда. Юртда Огуз бегиң абрайы улы. Эртир бәш-алты мүң черигиң яры Огузың тарапына гечәйсе нәме? Җүмле-җахандан гетирилен алымлар Огуз беги окап җадыгөй, догагөй эдип ташлапдырлар. Огузың аздыраны өзүниңки болуп гидип отыр…

Саз…

ГИҖЕ.

Дагларың селчең токайлы җүлгеси гаралып ятыр. Часлы чайың шагылдысы гелйәр. Арам-арам дүрли гушларың, җандарларың овазы яңланяр. Бейик бир гершиң үстүнде Огуз бег зарынлап Таңра мынаҗат кыляр:

-- **Таңрым, Таңрым, сен мени азызладың! Сен мениң гапыл гаракларымы ачып, маңа энче ёла гудратыңы гөркездиң! Мен саңа дүйрмегим билен берлип, гиҗе-гүндиз саңа мынаҗат эйледим. Ханы айт, Таңрым, мен нәмәни терс этдим? Нәме дийип мен атамың душманы болдум, агамың душманы болдум, халкымың душманы болдум!**

Таңрым, Таңрым, мен мундан буяна ненең яшап билерин? Ил-улус атамың, агамың өлүмини менден гөрйәр! Эзиз энем дәлиреҗек болуп йөр, себәби ол ялңыз оглуның ягдайына чыдап биленок!

Огуз асмандакы балкылдашып гөз гыпышян йылдызлара середип, делмирйәр. Дүрли җанлы-җандарың, гиҗе сайраян гушларың, чайың шаггылдысы эшидилйәр.

-- **Таңрым, нәме маңа сес бермейәрсиң. Таңрым, нәме агыр гүнде мени ялңыз галдырдың? Сен хич болман Гөк Бөрүни мениң яныма ёлла! Хич болман, маңа нәхилидир бир гудратыңы гөркез! Хич болманда маңа сес бер! Хич болманда, мениң гурсагыма гиңлик бер, Таңрым, ёгса мениң йүрегим ярылып баряр!**

Огуз бег диңширгенип узак дуряр, бирден еңсесине өврүлип:

-- **Гала бег, ёк бол! Голай-голтумда дурайсаң, мен сени парчаларын!** - дийип гыгыряр.

Хол ашакдакы арчаның янындан Гала бегиң хем Пелең ханың сулбасы гара көлеге болуп, геришден инип баряр…

Гара ханың көшгүниң бир җайында Айхан хатын алыс бир нокада середип, доңуп галыпдыр. Ол ахы-пыгана, гам-гусса, паҗыга сыгман, багыр авусыны чекйәр. Онуң гара гөзлери доңуп галан уллакан гөзяш ялы…

Көшкүң енеки бир җайында Хүйрбике сессиз пыган, сессиз паҗыга болуп отыр. Онуң шар гара гөзлери аҗы яшлара гарк болупдыр. Онуң ал яңаклары, овадан йүзи яша ювулыпдыр. Ол ичинден мынаҗат эдйән болмалы, овадан леблери чүмүш-чүмүш эйдәр.

Огуз бег дагың бир гершинде энтегем Таңрысына мынаҗат айдып отыр. Бирден!... Бирден онуң телпекли келлесине деген даш оны сәхел пурсат сеңселедйәр. Онуң думлы-душундан юмрук ялы дашлар ягяр. Огуз дерхал өзүне гелип, ики голы билен келлесини тутуп гораняр. Шол пурсат онуң үстүне тор атыляр. Он-онки йигит Огуз беги гүрпбасды эдип, тора долаярлар. Ерли-ерден депип, уруп, дашлап оны өлдүрип барярлар. Шол пурсат бир уввулды йигитлериң зәхресини яряр. Ханха, оларың үстүне гөк ялындан, аташдан бина болан Гөк Бөри атылып гелйәр. Хер ким йүзүниң бакып дуран ерине гачяр. Кимдир бири гачмаздан озал, учудың гырасында тора доланан Огуз беги учутдан депип гойберйәр.

Тора чоланан Огуз бег гидйәр дүйпсиз учуда!

Гөк Бөриниң уввулдысыны эшиден Гала бег, Аллаңңыр бег дагы ылгашып Огуз бегиң мынаҗат эдйән ерине гайдярлар.

Җахан ягтылып баряр.

Беглер ылгашып гелйәр, эмма хәлки отуран еринде Огуз бег ёк.

Гөк Бөрем ёк.

Җахан яйраяр. Беглер гыгырышып Огуз беги гөзлейәрлер, эмма хич ерде Огуз бег ёк.

Гүн гөге галяр, эмма беглер Огуз беги тапып биленок.

Җүлгеде ылгап йөрен Аллаңңыр бег:

-- **Беглер, Огуз бег мунда!** - дийип гыгыряр.

Гаядан учурлып гойберилен Огуз бегиң торы учудың ашагында гүр шахалы чынара урлуп, онуң шахаларының бsuccessinden салланып дур. Беглер ерли-ерден ылгашып Огуз беги торы билен ашак дүшүрйәрлер. Торы айырярлар, эмма Огуз бег я өлүпдир, я өзүнден гидипдир. Гала бег гошавучлап чайдан сув алып Огузың йүзүне сепйәр.

Огуз бег өзүне гелйәр. Онуң эндам җанындан ган акяр. Беглер гахар-газаба өврүлип нәдерини билмейәр, эмма геӊ галмалы хадыса боляр. Бирден Огузың яраларындан ган акмасы галяр. Йигитлер гөзлерини

хөвлендирип сынлаяр. Огузың яралары оларың гөзүниң өңүнде битип баряр. Огуз бег йылгыряр:

-- Душман намартлады, диймек олар инди еңлер!

Огуз бег Гала бегиң голундан тутяр, Гала бег оңа голтгы берйәр. Өлдүрилип учутдан зыңылан Огуз ыра-дара еринден галяр, асмана голуны герйәр:

-- Таңрым, гайдып мен сениң барыңа мүңкүр болмарын! - диййип гыгыряр.

ГҮНДИЗ.

Даг говагының өңүндәки ат даңмак үчин ере дикилен бир гулач агачлара алымлар дызына чөкерилип даңылыпдыр. Оларың херсиниң янында эли яланач гылычлы бир йигит дур. Билик хожа орта гечип олара йүзленйәр.

-- Гара хан сизи сылап, бай этди, бег этди, хана-мана ээ этди! Эмма сиз жадыгөйлер, догагөйлер онуң мирасдыр ялңыз оглуны жадылап атасының, халкының, юрдуның душманы этдиңиз! Сиз Огуз беги Гүн худамызың душманы этдиңиз! Шонуң үчин биз сизе өлүм жезасыны берйәрис. Перман дерхал бержай эдилйәр!

Ол ортадан чыкып улы агажың янына барып голуны гөтерйәр.

-- Беглер, перманы ерине етириң! --

Беглер яланач гылыжыны гөтерип аркан гайшан чагы думлы-душдан яй окы ягып башлаяр. Ики-үч гылычлы бегиң ягырнысындан ок гирйәр. Гылычлылар алжырап, окуң нireден гелйәнини гөржек болярлар. Билик хожа агажа дуланып:

-- Перманы ерине етириң! -- диййип гаты гыгыряр. Онуң келлесиниң хер тарапындан бир ханжар гелип агажа санжыляр. Жала бегиң атлылары хайкырышып гелйәрлер. Даг тарапдан он-он дөрт яшлы огланлар гыгырышып ок атярлар.

Жала бег дагының алымлары азат этмәге геленини билен огланлар ылгашып дагдан дүшйәрлер. Беглер алымларың голларыны чөзүп башлаяр.

Асманда бирнәче маслыкчы гушлар айланып йөр.

Бир салымдан экранда атына терс мүндүрилип, йүзүне ярадар болан желлатларың ганындан чалынан Билик хожа, онуң дири галан йигитлери гөрүнйәр. Оларың аяклары атың гарнының астындан мәкәм даңлыпдыр, гүйлүнги голлары болса, эериң гашына даңлыпдыр.

Жала бег:

-- Барың, гөрен - эшидениңизи иле хабар бериң! Алым кишилере зулум эдйән худайсызлар! - диййип беглер ерли-ерден атлара гамчы

чалярлар. Атлар чапып гидйәр. Огланҗыклар гүлүшип җеллатлара дегер-дегмез эдип ок атярлар.

Алымлар гөзлерини яшлап халасгәр окувчыларыны, беглери гуҗаклаяр.

АЙДЫҢ ХАНЫҢ КӨШГИ.

Гиң көшкүң ичинде дивана Кәхил Кемрай -- инди ол хан гейминде орта язылан гызыл матаның башында Айдың хана гүррүң берип отыр. Табаклар, кәселер билен сөвеш планыны гөркезйәр.

-- **Хезрети Айдың хан, биз ынха, шу ерде Гараҗеңңелде ики мүң атлымыз билен букуда ятярыс. Алембердар хан билен Гызылгөз хан мүң атлысы Огуз ханы маңлайындан уряр. Огуз бегиң чериги болайса бәш йүз атлы. Огуз ханың йыгны асгынлап Гараҗеңңеле тарап ыза чекилйәр. Шол пурсат биз хем Огуз бегиң еңсесинден чыкып оны күл-пеекун эдйәрис.**

Айдың хан:

-- **Огуз бегиң йыгыны дөрт-бәш йүз болса, бизиң ол ере герегимиз нәме? Нәме Алембердар хан мүң атлысы билен хем Огуздан горкярмышмы?**

-- **Горканок. Ол мүң атлысы билен Огузы күл-пекун эдип билйәр. Бизиң боҗумыз олары Худайсыз Огуздан дындарып, Алембердар ханы Гур ханың орнуна тагта чыкармалы. Алембердар ханам бизе Дашгала ченли гиден сәхралары, дагларыі, дүзлери, чешмелери-чайлары билен он үч обаны, ики галаны пешгеш берйәр.**

-- **Гур хан оңа разымышмы?**

-- **Алембердар ханың адамлары Гур ханы эртирки сөвешде ёклаяр! Гур ханың орнуна бизиң достумыз Алембердар хан тагта чыкяр.**

Айдың хан дивана дикан бакып:

-- **Мен Алембердар ханы тилкирәк гөрйән, Кәхил хан…** - диййәр.

Кәхил Кемрай гүлйәр.

-- **Ёк, ол тилкирәк дәл-де, хакыкы тилки! Ёк, шейтанырак дәл-де, хакыкы шейтан! Алембердар хан хан тагтына чыкмак үчин иманыны, ил-улсуны, юрдуны сатяр! Бизе болса гиң өри герек, хезрети хан!...**

ГИҖЕ.

Кетхуда Алембердар хан доганлары, доган огланлары билен огрын геңеш эдйәр. Ол ювашҗа гүрлейәр:

-- **Гардашларым, эртир Гур хан билен мүң атла баш болуп Огуз**

бегиң маңлайындан урарыс. Огуз бег алҗырап ызына чекилен пурсатам онуң еңсесинден Айдың хан ики мүң атлысы билен дөкүлер! Эртир айгытлы гүн! Эртир Гарабасар огулларының хан тагтына чыкҗак гүнидир!

Бир гардашы:

-- Агам Алембердар хан, сен душманымыз билен дил дүвшүп йөрмиң?

-- Хан тагтына чыкмак үчин биз хер зада тайяр болмалыдырыс! – Семендере йүзленйәр. -- Сен, сен, сен эртирки сөвешде Гур ханы ёкларсыңыз, сен, сен, сен – сизем Гызылгөз ханы ёкларсыңыз!

ҮМҮШ-ТАМЫШ.

Гур ханың мүң атлысы хатар болуп сөвеш нызамында дур. Өңде Гур хан, Гүн хан, кетхуда Алембердар хан, Гызылгөз хан.

Ханларың ики тарапында довулчылар, нагарачылар, тагарачылар, сурнай-кернайчылар.

Гаршыда Огуз бегиң дөрт йүз говрак атлысы сөвеш нызамында дур. Гошуның өңүнде Огуз хан, Аждар хан.

Гаршыдашларың арасы дөрт-бәш йүз метр.

Ики тарапыңам тугдарлары тугларыны гөтерип дур.

Гур хан үмлейәр. Сөвеш деплери, тагаралары гүммүрдәп, сурнай-кернайлар, дүрли түйдүклер увлашяр.

Гур хан атының үстүнде отуран еринден гыгыряр:

-- Беглерим, душман үстүне! Гүн Худайымызың душманының үстүне! – Ол гылыҗыны сырып душманлара гаршы ат чапяр. Ызындан мүң атлы Огузың йыгнының үстүне чозяр.

Огуз бегем, Аждар ханам гылычларыны сырып гыгыряр:

-- Беглерим, өңе! Таңры бизликдир!

Мүң йыгын билен дөрт йүз говрак йыгын гарпышяр. Сурнайлар – кернайлар увлашып, депреклер гүммүрдейәр. Ики тарапам мерди-мердана урушяр. Илки яйчылар яй атяр, сапанчылар сапан атяр, соңра ики йыгын гарпышып гылыч-найза сөвеши башлаяр.

Мис галкана урулян гылычлар сес эдйәр. Сөвеш дийсең газаплы. Огуз бег, Җала бег, Бедәхет бег дагы хырчыны дишләп сөвешйәр. Ерде ләш-ләше каклышяр. Сөвешде эесинден җыда дүшен атлар хоргурып, эйменч кишңейәр.

Дүнйә тот-тозан. Ярадарларың сеслери.

Огуз бег Таңрысының гудрат гөркезҗегине ынаняр, эмма Таңрысы оңа гудрат гөркезәенок. Огуз бег ынаняр, эмма пүрреленйән гошуны билен ынамы хем сынып баряр.

Сөвеш довам эдйәр. Вагт гечдигиче Огуз бегиң гошуны азаляр.

Огуз бегиң гошуны ханха бир ковчум.

Аждар ханам, Агабег ханам дергазап сөвешйәр, эмма оларыңам саны азалып баряр.

Огуз гөге бакып гыгыряр:

-- Эй, Таңрым, медет бер ахыры! Таңрым! Таңрым!

Эмма гөк седа беренок… Бирден…

Эмма бирден терсине болды. Айдың ханың Гараҗеңңелде букуда ятан ики мүң атлысам токайдан чыкып, Огуз бегиң, Аждар ханың гачып урушян ковчум атлыларының үстүне гайтды гылыч сырып!

Огуз бегем, Агабег ханам, Аждар ханам шок болды. Гарашылмаян ерден ене оларың үстүне агыр гошун гылыч сырып гелйәр!

Аралык үч-дөрт йүз әдим…

Огуз бегиң, Аждар ханың, Агабег ханың атлылары гарашылмаян душмана аңк болды. Гызылгөз ханың, Гүн ханың, кетхуда Алембердар ханың атлыларам теклипсиз урша гирен атлылара гарап аңк болды.

Огуз бег. Беглерим, душман гайрадан гелйәр! Душман үстүне! – дийип гылыч сырып, Гараҗеңңелден гелйән гошуна тарап бөлек атлысы билен чозды!

Гүн хан. Душман гайрадан гелйәр! Душман үстүне! – дийип, Гүн хан Огуз бегиң йыгны билен урушмасыны гоюп, Айдың ханың үстүне чозды.

Гызылгөз ханам гылыч сырып **«Душман гайрадан гелйәр, чозуң үстүне!»** дийип гошуны билен Айдың ханың гошунының үстүне ат гойды.

Аждар ханам, Агабег ханам бу вака хайран галып гайрадан гелйән Айдың ханың үстүне чоздулар!

Кетхуда Алембердар хан **«Хай, сакланың, олар бизе көмеге гелйәр! Олар бизиң достларымыз!»** дийип гыгырып атлыларыны саклаҗак болды, эмма гайры душманы гөрен Гүн огуллары Огуз бег билен душманчылыгы соңа гоюп, чоздулар Айдың ханың үстүне! Агыр гошуны саклап билмедик кетхуда-да гыгырып ат гойды гайрадан гелйән душманың үстүне!

Айдың ханам, онуң серкерделерем гарашылмадык вакадан шок болды, себәби ики тарап болуп уршуп, гырлышып дуран ики гошун бирлешип, гылыч сырып ханха оларың үстүне гелйәр. Айдың хан нәдерини билмән, алҗырап:

-- Беглерим, алгыр ширлерем, душман үстүне! – дийип, атына гамчы чалды!

Шейлеликде Гур хан билен Огуз бегиң гошуны дашдан гелен душманы гөрүп бирлешди! Аждар ханам гошуны билен Айдың ханың үстүнде дөвүш гуряр. Айдың хан сөвешип йөркә кетхуда Алембердар ханыңам өзүне гаршы сөвеш эдип йөренини гөрүп:

-- Хай, тилкилер! Хай намартлар! Маңа тилки сапалагыны гурдулар-ов!

Уруш довам эдйәр. Ики тарапам мерди-мердана сөвешйәр…

СӨВЕШ.

Айдың ханың ики мүң чериги босгуна өврүлип, бөлек-бөлек болуп Гараҗеңңеле гачярлар. Огуз бег атының үзеңңисине галып гыгыряр:

-- Гачаны ковмаң! Җемлениң!

Огуз бегиң перманы дилден диле гечип яңланяр.

Гызылгөз хан:

-- Огуз бег, душманы пүрреләлиң-дә!

Кетхуда Алембердар хан:

-- Огуз бег, душманың әхлисини гылычдан гечирмән сакланмак болмаз!

Огуз бег телпегини элине алып, үзеңңә галып депесинден айлап гыгыряр:

-- Җемлениң!

Аждар хан Айдың ханы атының өңүне салып, кәте бир гамчылап алып гелйәр. Айдың ханың бойнунда кемент, уҗы Аждар ханың голунда. Айдың хан элеврәп гелшине илки Гызылгөз ханың, соңра Огуз бегиң өңүнде дызына чөкүп, ялбарып башлаяр.

Огуз бег:

-- Айдың хан, сен нәдип бизиң үстүмизе йыгын дартмага милт эдип билдиң!

Айдың хан Огуз бегиң алнында топрак огшап:

-- Огуз бег, мени хол дуран кетхуда көмеге чагырды. «Бизиң үстүмизе душман гелйәр, ики мүң атлың билен көмек эт, сен бизиң якын гарындашымыз» дийди. «Маңа хан тагтыны алып бер» дийди.

Огуз бег кетхуда тарапа серетмейәр. Кетхуда Айдың ханы гамчылаяр:

-- Эй, зүвветдин, горкыңа сен нәмелер самахыллап дурсың!

Огуз бег:

-- Айдың хан, сен Ай огуллары билен бизе душман болдуң! индем горкыңа бизиң асылзада аксакалымыза, кетхудамыза, бейик

ханымыза төхмет атмага утанмаярмың!

-- Маңа төхмет атмага утан, уял! – дийип, кетхуда оны гамчылаҗак боляр. Огуз бег голуны гөтерйәр. Кетхуда сакланяр.

Айдың хан:

-- Мениң шаядым бар, маңа ынанай Огуз хан! Кәхил Кемрай хандан сора!

Огуз бег дергазап гыгыряр:

-- Түкет төхметиңи! – дийип, Огуз бег Айдың хана гамчы чаляр.

Кетхуда гара дер болупдыр, ол дерини чалып:

-- Пахахай, намарт дийсе! Адама төхмет атманы хич затча билмейәр, эшшек огрусы!

Бедәхет бег габак астындан сынлап какасы Алембердар ханың дүшен эйменч ягдайына утаняр.

Огуз бег оны дуйяр:

-- Агам Алембердар хан, сен бизиң хоҗамызсың, сен бизиң кетхудамызсың! Ким саңа төхмет атса, биз онуң дилини гөмелтейинден соградыс…

Шол махал бир ярадар атлы гелйәр. Ол агыр яраланыпдыр, йүзем, гурсагам гырмызы ган. Йүзини гылыч чапыпдыр, гурсагындан болса яйың окы гирипдир. Ол ыраныпп гелшине кетхуданың янында атыны саклаяр:

-- Эй, Худайсыз, сен бизи нейледиң? Сен биз билен Огуз бегиң гаршысына дил дүвшүп, индем Огуз бег билен доган болуп дурмуң, гуррумсак! Сениң ялы хайының бар дүнйәсинде яшамак хем утанч! – дийип, ол кетхуданың йүзүне түйкүрйәр, соңра ханҗарыны алып атың үстүнде өзүниң дамагыны чаляр. Ол атдан агяр.

Агыр дымышлык. Огуз бег лах-лах гүлйәр:

-- Иблис өлҗек махалам бир кесе гарасыны чаляр-да! Йөр агам кетхуда! Көшке гиделиң!

Җала бег гыгыряр.

-- Беглер, есирлери гала сүрүң, олҗалары йыгнаң!

Огуз бег, Гүн хан, кетхуда Алембердар хан, Аждар хан, Агабег хан, Билик хоҗа, Гызылгөз хан дагы ат үстүнде эгеле болуп дур.

Огуз бег: Хан агаларым, биз асмандакы Худайлар зерарлы бирек-биреге душман болдук. Бирек-биреги пүрреләп йөркәгем гайры душман бизи бирлешдирди!

Аждар хан. Ханлар, земинде Ватандан, юртдан гайры бейик Худай болмаз!

Огуз бег. Хан агаларым, Гарабасар хан-да, Хажрав хан-да,

Ёвбасар хан-да бир атаның, бир энәниң – дүйп Ёвгы атаның огуллары! Биз оларың неберелери, ниҗе йүз йыл бәри доган болуп, гардаш болуп бир юртда, бир галада яшадык. Биз доган чагымыз, гардаш чагымыз төверек-дашымызда бизе батырынып билйән душман ёкды, эмма биз душман болдугам вели, ханха Ай огулларам бизе душман болды!..

Билик хоҗа. Хезрети ханлар, араңызда менден гоҗаңыз ёкдур! Сиз мениң яшымы сылап, ак сакалымы сылап, маңа гулак гоюң!.. Гара ханың мирасдар оглы Огуз бег Гүн Худайымызы рет эдип, асман Худайына – Таңра иман гетирди. Шол зерарлы хем ниҗе вагтдан бәри Огуз беге хыянат эдип, каст эдип, ёк этҗек болуп уршуп гездик, эмма Огуз бегиң Худайы оны бизден горады. Ханлар, гой Гүн Худайымыза уян Гүне уйсун, Таңра уян Таңра уйсун! Йөне, юрдумызың, ватанымызың, бир ата-бабаларымызың хакына бирлешелиң. Арамызда Огуз бегден Адалатлы бег ёк, Огуз бегем хан гөтерелиң!

Кетхуда. Билик хоҗа раст айтды. Хезрети ханымыз Огуз хан болсун!

Хемме ханлар онуң сөзүни гайталаяр.

Огуз хан. Ханлар, агалар, ынха, Аждар хан, Агабег хан дагы хем Дүйп Ёвгы атамызың оглы Ёвбасар ханың небереси экен. Биз бир сәв билен бөлүнип гиден гардашымыза душдук. Биз әр гардашлы, шир гардашлы болдук!

Аждар хан. Биз хем әр гардашлы, шир гардашлы болдук!

КӨШК МЕЙДАНЫ.

Хемишелик одуң башында ханлар-беглер, аксакаллар дөвра гуруп дур. Гадым галаның еди яшарындан етмиш яшар эркек гөбеклиси, гарташан аяллар көшк мейданчасында җем.

Гүн хан диңе чыкяр:

-- Халклар, халайыклар, ханлар-беглер! Дүйнки сөвешде агам Гур хан – бизиң хезрети ханымыз вепат болды. Биз Гур ханың орнуна мирасдар ханымыз Огуз ханы хан гөтерйәрис! Огуз хан бизиң ханымыз!

Хемме илат «Огуз хан бизиң ханымыз» дийип гыгыряр.

Билик хоҗа Огуз ханың голундан тутуп диңиң янына элтйәр. Огуз диңе чыкяр.

-- Хорматлы аксакаллар, эзиз энелер! Ханлар, беглер! Араңызда маңа Гүн Худайың душманы диенлерем, хан атасының, хан агасының гандары диенлерем, мени ил-улусың, юрдуң душманы

саянларам болды, эмма асманың өңүнде ант ичйән. Мен хич хачан халкыма-да, хан атама-да, хан агама-да душман болан дәлдирин! Догры, мен Гүн Худайы терк эдип, асман Худайына – Таңра уйярын! Маңа Таңрым ган дөкмеги гадаган эдйәр. Мен асманда Таңрыма, земинде Адалата уйярын, шол икисине хем гуллук эдйәрин! Мен хич хачан хич киме Таңрыма уй диен дәлдирин! Сизе-де диймен! Себәби Таңрым зорлугы гадаган эдйәр!

Гүн хан онуң янына чыкяр:

-- Хезрети Огуз хан мундан буяна биз асманда сениң Таңрыңа, ерде Адалат Худайына уярыс!

Аксакаллар гыгыряр:

-- Огуз хан, биз сениң Таңрыңа уйярыс! Биз сени хезрети хан гөтерйәрис, себәби сен ханларың арасында иң адалатлы хан!

Гүн хан гыгыряр:

-- Аршда бизиң худайымыз Таңры, ерде худайымыз Адалат!

Әхли халк Гүн ханың айдан сөзүни хор болуп гайталаяр.

Аксакалларың янында дуран алымларың бегенҗинден яңа гөзлерине яш доляр.

Огуз бег, Гур хан, Гызылгөз хан, Алембердар хан үч мүң черик билен Ай огулларының галасына йөрише баряр.

Гадым галада йүзе голай машгаланың эркеклери дүелере гош-голамыны уруп йөр. Аяллар-эбтатлар, яш чагалар перят чекйәр. Кетхуда Алембердар ханың уругының бирнәче беги гөчҗек болуп бер-башагай.

Үч мүң гошун Ай огулларының галасыны габапдыр. Көшк мейданына Ай огулларының яш йигитлеринден гоҗаларына ченли әхли эркек гөбекли җемленипдир. Галаның хан-беглери, аксакаллары бойнуна кемент атып, дызына чөкүп табынлык дессурыны ерине етирйәр.

Гүн огулларының өңүнде голы ардына багланан Айдың хан дур.

Огуз бег Аждар хана середип:

-- Аждар хан, нобат сеңкидир! Булара нәме темми, нәхили җеза берсең, берибер! – дийййәр.

Аждар хан өңе чыкяр:

-- А-хав, Ай огуллары, сиз бизиң асуда отуран галамыза йыгын дартып уруш этдиңиз! Сиз адамчылыгыңызы йитирип өз якын гарындашларыңыза гылыч гөтерип, найза урдуңыз! Биз хем сөвешде

йүзлерче йигидиңизи пүрреләп, алты йүз етмиш бәш нөкериңизи есир кылдык.

-- Сизе шол есирлериңиз герекми?

Аксакаллар:

-- Рехим эдиң, Хезрети хан, есирлеримизи бериң!

-- Боляр, биз сизиң билен дең болман, сизе есирлериңизи берйәс. Йөне бизиң илиң сөвеш дессурына гөрә йөнекей нөкерлериңиз үчин бир алтын пул, онбегилер үчин бәш алтын пул, йүзбегилер үчин йүз алтын пул, мүң башылар үчин үч мүң алтын пул төлемели!

-- Төләрис, төләрис – аксакаллар гүрлейәр.

Аждар хан үзеңңе галып Айдың хана найзасыны дүртүп гыгыряр:

-- Аксакаллар, сизе ханыңыз Айдың хан герекми?

Бир салым дымышлык дөрейәр, соң үч-дөрт яшулы:

-- Герек дәл, Айдың хан бизиң сөзүмизи йыкып, Гадым гала, сизиң үстүңизе йыгын дартды.

Аждар хан:

-- Айдың хан сизе герек болмаса, биз алярыс, йөне сиз онуң хазына-депинесини, әхли йылкы, довар, дүе, гара мал .сүрүлерини бизе берйәрсиңиз!

-- Боляр, ханам алың, байлыгынам…

Аждар хан:

-- Огуз хан, мен сөзүми тамамладым…

Огуз бег атыны сүрүп азаҗык өңе чыкяр. Ол:

-- Ай огуллары, аксакаллар, адамлар, бизе сизден якын ил, сизден голай халк ёк! Мен Огуз хан, мениң Худайым Таңры! Кимде ким миниң Худайыма уйса, шол кишиниң есирини ызына мугт берйәрин!

Биринҗи аксакал:

-- Огуз хан, сен бизи Гүн огулларының деңине гөтерҗек болямың?

-- Ёк, Таңрының огулларының, өзүмиң дережәме гөтерҗек болярын!

Аксакаллар:

-- Гуллук, Огуз хан, гуллук! Сен бизи өз дережәңе бейгелтсең, биз сениң гулуңдырыс!

Огуз бег:

-- Адамлар, мениң Худайым Таңрым! Таңрым маңа душманыңдан дост эйлемеги, достдан доган эйлемеги буйряр. Эгер сиз бизиң Таңрымыза уйсаңыз, бизиң доганымыз борсуңыз!

-- Яша Огуз хан! – дийип, мүңлерче адамлар гыгырышяр.

Огуз хан Аждар хана ювашҗа:

-- Аждар хан, сениң олҗа хакыңы мен берйән! – дийип йылгыряр.

Аждар хан гең галяр.

ГҮНДИЗ.

Огуз хан, Гызылгөз хан, Аждар хан өңден гелйәр. Оларың ызында үч мүң черик. Гошун чөл-бееван билен гелйәр.

Гүн хан. Иним, Огуз хан, нәме дийип гандарымыз кетхуда Алембердар ханы гачырып гойбердиң? Кетхуда сениң хезрети хан атаң -- Гара ханың, Ур ханың ганына галан гуррумсак ахыры! – диййәр.

Гызылгөз хан. **Алембердар хан юрдуны, ватаныны, халкыны сатан харамзада ахыры! Оны нәме дийип гачырып гойбердиң?**

Огуз хан. Агаларым, мениң Таңрым ган дөкмеги гадаган эдйәр! Онсоңам кетхуда мениң кыяматлык гардашым Бедәхет ханың атасы! Мен онуң, онуң әхли гардашларының ганыны Бедәхет ханың хатырасына гечйәрин!

ГҮНДИЗ. СӘХРА.

Аждар хан билен Агабег хан атыны янашдырып сүрүп баряр. Оларың ызында йүз чемеси атлы беги.

Агабег хан. Агам Аждар хан, йыгына гара! – гаңрылып ызындакы атлыларына середйәр. – **Биз илкинҗи гезек галамыза олҗасыз, хазына-генчсиз барярыс!**

Аждар хан мәхрибан йылгыряр:

-- Агабегим, олҗаның орнуна биз җаханда иң якын гарындашларымызы тапдык!

Агабег хан. Инди биз галамыза нә йүзүмизе барарыс?

-- Йылгырып, гүлүп-ойнап барарыс! Биз Огуз хан ялы гардашлы болдук ахыры!

ОГУЗ ХАНЫҢ КӨШГҮНДЕ.

Огуз хан тагтында отыр. Онуң сагында Җала хан, Бедәхет хан – инди олар хан, солунда Гүн хан, Гызылгөз хан, Билик хоҗа дагы ай берип отыр.

Өңде Итбарак ханың еди-секиз илчиси дик дур. Баш илчи:

-- Огуз хан, җүмле-җаханың ханларының ханы Итбарак хан саңа салам гөндерйәр.

-- Салам иберен, саламы гетирен саламат болсун!

-- Огуз хан, дүнйәниң хөкмирован хөкүмдары Итбарак ханың талабы шейле! Сен хан-ханан хезретлери үчин ганатлы атларыңдан

кырк санысыны серпай ёлламалы!

Огуз хан асуда, эмма ики гапдалындакы беглериң чекге дамарлары дартыляр, оларың гахары гелйәр. Баш илчи габак астындан олары сынлаяр.

Огуз хан. Җүмле-җаханың хөкмүрованы Итбарак ханың ислеги бизиң үчин пермандыр! Беглерим, дерхал ганатлы атларымыздан кырк санысыны сайлаң!

Хан-беглер дергазап.

Баш илчи ювашҗадан улудан дем аляр.

ГҮНДИЗ. ГАЛАНЫҢ ИЧИ.

Огуз хан хан-беглер билен уссаларың сыргынына айланып йөр. Олар хер бир уссахана гирйәрлер, ясалан яраглары сынлаярлар, уссалара, дашда ясалан яраглары сынагдан гечирип йөренлере миннетдарлык билдирйәрлер. Чекич-сандалың, екедабанларың гүңленч сеслери яңланяр. Онларча усса онларча дүканларда көрүкде гызаран демирлери енҗип гылыч ясаяр. Онларча усса найза, онларча усса ханҗар ясаяр, онларча усса ок-яй ясаяр.

Огуз бег хан-беглер билен уссаханалара еке-еке гирип гидип отыр.

Олар ахыры әпет ок-яй ясаян уссаларың дүканларына баряр. Билик хоҗа ол әпет ок-яйы гөрүп мөлерйәр.

Огуз хан бир яйы дикелдип сынлаяр. Яй пилсапыдан хем ёгын тизленен агачдан ясалыпдыр, кеменди өрме черимден. Яй хем, онуң мисден ясалан окам Огуз ханың боюндан узын.

Огуз хан өзүнден узын ок-яйы гөтерип дашарык чыкяр. Ол яя мис окы долдурып кеменди зордан чекйәр, атяр, эмма ок даша гитмейәр. Гүлүшйәрлер.

Баш усса. Хезрети хан, өвредишиңден хас улы ясапдырыс өйдйән?..

Огуз хан. Ёк, кичи болмаса улы дәл. Берекелла, уссалар. Ынха, муңа ханяйы диерлер!

Огуз хан уссалара миннетдарлык билдирип, уссаханадан чыкяр. Билик хоҗа ыза галып ханяйыны гөтерҗек боляр, эмма гөтерип хем билмейәр. Уссалар гүлүшйәр.

Огуз хан хан-беглери билен сапан ясаян уссаларың дүканына гирйәр. Онларча усса дашы ёнуп сапана ок тайынлаяр. Ол дашлар -- небитдакыл дашы. Бирнәче усса юмрук ялы дашлары көрүкде гызарып дуран демир бурав билен дешйәр.

Баш усса. Хезрети хан, өвредишиң ялы болупмы? – дийип, юмрук ялы даша от берйәр. Янардаш дессине гүпләп яняр. – **Хезрети хан, өзем**

эйменч сес эдип гидйәр.

-- Атылан чагы оды сөнмейәрми? – дийип, Огуз хан небитдакылы сынлаяр.

-- Ёк, хезрети хан.

Огуз асмана бакып:

-- Таңрым, Таңрым гүнәми гечевери! Ёвуз душманлар үчин ёвуз яраглары, улы душманлар үчин улы яраглары ясамалы болдук-да, Таңрым!

ГҮНДИЗ. ОГУЗ ХАНЫҢ КӨШГҮНДЕ.

Огуз хан тагтында отыр. Онуң сагында Җала хан, Бедәхет хан, солунда Гүн хан, Гызылгөз хан дагы отыр. Өңде Итбарак ханың секиз илчиси. Илчибашы гүрлейәр.

Саз! Камера олара голайлаяр.

Баш илчи. Огуз хан, хан хезретлери Итбакар ханың талабы шейле! Сиз хан хезретлери үчин перигатанч гызларыңыздан кырк санысыны совгат-серпай ибермели!

Гапдалындакы ханларың чекге дамарлары дартылып юмругы дүвүлйәр. Огуз хан болса бипервай середип отуршына:

-- Итбарак ханың ислеги бизиң үчин пермандыр! Кырк саны сайлама перигатанч гызы ёла тайынлаң!

Илчилер гидипдир. Ханлар өңе чыкып ерли-ерден Огуз хана йүзленйәр.

-- Хезрети Огуз хан, сен… сен бизи намыс астында гойдуң! Хей ол гайың огулларына кырк саны пери гызы берип гойбермек бормы?!

Огуз хан ардыняр, ханлары сынлаяр:

-- Ханлар, эртир Итбарак хан йыгын дартып гелсе, юрда ган чайкар. Онсоң әхли ганатлы атларымызам, гыз-гелинлеримизем, тутуш юрдумызам шол гайың огулларыныңкы болар! Сиз шонда нейләрсиңиз!

Ханлар хашлашып ере бакярлар.

ГҮНДИЗ.

Аждар ханың үч атлысы чөл-беевандакы бир гуйының башында. Олар гуя үч тулум дерманлы сув гуйярлар. Тулумларам алып дессине гидйәрлер.

Олар сазак токайлыгындакы бөлек гошуның янына барярлар. Олар

алыслары сынлаярлар. Ханха, Итбарак ханың гөзегчи-гаравул гошуны төвереге хүшгәр середип гелйәр. Олар арыпдыр, эндам җанлары тот-тозан. Олар йүз атлы.

Олар гуйының башында дүшлейәрлер.

Ики-үч нөкер гуйының чакрап галан говасыны гуя гойберйәрлер. Гованы чекип алярлар. Алланәме сув! Илки хер ким бир овурт ичип гөрйәр.

-- Говы сув!

Гуйының башында дүшлән йүзбашы төвереге гаравул-сакчы гоюп ийип-ичип башлаяр. Олар гуйы сувундан атларыны сува якярлар, өзлери ичйәрлер.

Аждар хан ожар-сазаклара дуланып, олары сынлаяр.

Асманда дүрли әпет гушлар айланып йөр.

Бир салымдан Аждар хан йүз элли атлысы билен гуйының голайына баряр. Хүшгәр сынлаяр, ханха ики-үч атлы гуйының башындан атына атланып гачяр.

Аждар ханың атлылары гуйының башына гелйәрлер. Гөрселер, йүз атлының хеммеси диен ялы уклап галыпдыр. Атларам дуран еринде уклапдыр.

Аждар хан ятанларың атларыны-ярагларыны йыгнаяр…

ОГУЗ ХАНЫҢ КӨШГИ.

Огуз хан тагтында отыр. Ики янында ханлар, аксакаллар ай берип отыр. Өңде Итбарак ханың илчилери дик дур.

Баш илчи. Огуз хан сәхраларыңызың, дагларыңызың, дүзлүклериңизиң ярыны ягны, деря ченли ерлери бизе бермели. Итбарак ханың перманы шейле!

Огуз хан. Ер герек дийсене…

Баш илчи. Итбарак ханың перманы шейле!

Огуз хан. Итбарак ханыңыза айдың, биз сер берерис, ер бермерис! Итбарак ханыңыза айдың, онуң пәли азыпдыр. Итбарак хан аклындан җыда дүшүпдир! Эгер Итбарак хан аҗалы етмедик болса, гайдып бизиң юрдумыза тарап серетмесин! Индем гүм болуң!

Илчилер гөтин йөрешип чыкып гидйәрлер.

Огуз хан. Аксакаллар, ханлар, беглер, мен урушдан, гыргынчылыкдан гачдым, душман үстүмизе сүрүнди! – Ол гөге середйәр. – **Эй, Таңрым мен ган дөкмеден гачдым, душман үстүме сүрүнди!.. Эй, Таңрым, мен Адалат истедим, душман җахалат билен маңа сүрүнйәр. Биз сер берерис, эмма ер бермерис!**

Үч атлы ат гамчылап, Итбарак ханың дергәхине баяр. Итбарак хан оларың хабарыны аляр.

Биринҗи атлы. Җүмле-җаханың хөкүмдары, гөзетчи гошуны душман пүрреледи!

Итбарак хан өр-гөкден гелйәр:

-- О нәхили пүррелейәрмиш душман сизи?! – дийип, дергазап боляр.

Икинҗи атлы. Хезрети Итбарак хан, душманларымыз җадыгөй, догагөй! Олар бизиң гөзетчи гошунымызы җадылап-догалап есир алды…

Итбарак хан. Сиз! Сиз гуйы сувундан ичен болайманң! Сиз душманың хилесине чолашан болайманң!

Үчүнҗи атлы. Хава, хезрети хан, гөзетчи гошун гуйы сувундан ичди. Мен шунча ичмәң зәхерлененидир, авулананддыр дийдим, эмма йүзбашы мени диңлемеди!

Итбарак хан. Ханы йүзбашы?

-- Йүзбашы есир дүшди!

-- Перман! Йүзбашыны бендиликден бошадып, дардан асмалы!.. Перман! Мундан буяна гуйының сувундан ичениң башы өлүмли, малы таланлы!

ГАДЫМ ГАЛА.

Агабег хан үч атлысы билен ат гамчылап гала гелйәр. Олар илки дервезебан билен азаҗык гүрлешип, дерхал Огуз ханың көшгүне ат сүрйәрлер.

Бу махал Огуз бег серкерделери билен сөхбет эдип отырды. Ишикагасы ылгап гирйәр:

-- Хезрети Огуз хан, Агабег хан үч атлысы билен гелипдир.

-- Дессине көшге алып гел!

Онянча Агабег хан көшге гирйәр. Ол өңүнден гуҗак ачып чыкан Огуз хан билен гуҗаклашып, дессур боюнча гөрүшйәр.

-- Хош гелипсиң гардашым Агабег хан, сапа гетирипсиң!

-- Хош гөрдүм гардашым Огуз хан, хош гөрдүм! Эмма ки мен гыссаглы хабар гетирдим. Итбарак хан гошун чекип гелйәр!

-- Геч отур гардашым, шербет ич! Биз Итбарак ханың йыгын дартып гелҗегине гарашярдык.

-- Бары-ёгы отуз мүң гошун! Үч йүз сөвеш пили бар…

-- Отуз мүң? Бә, бизиң гарашанымыздан көп экен-ов…

-- Хах-хах-ха! Гардашым, гошун гылыч сырып гелйәркә мыдама

көп ялы. Ынха, олары сиңек гыран ялы гырып олҗа пайлашанымызда, гаты аз гөрүнер! – дийип, Агабег хан гүлүп Огузың гөркезен еринде отуряр.

Огуз хан. Җала хан, беглере перман бериң! Әхли җеңдиңлерде сөвеш одуны якың! Гүндиз түссели от, гиҗе ялынлы от. Алаңңыр бег, төверек-дашдакы обалара чапар гөндериң, эртириң өзүнде әхли гошун җем болсун!

Җала хан билен Алаңңыр бег чыкып гидйәр.

Агабег хан. Огуз хан, җеми нәче йыгын йыгнанар!

Огуз хан. Он мүң!

Агабег хан. Сиз он мүң, биз хем бир мүң! Җеми он бәш мүң гошун!

Билик хоҗа. Мыхман хан, он мүң гошун билен бир мүң гошуны гошсаң он бир мүң йыгын боляр.

Агабег хан. Хава, хоҗам, ол шейле! Йөне әр түрканларың мүңүси сөвеш мейданында бәш мүң йыгның гудратыны гөркезйәр! – дийип, ол лах-лах гүлйәр. **– Огуз хан, хатырҗем бол, әр түрканлар ёлда Итбарак ханың энтер-пелегини чашыряр. Хах-хах-ха, Ит барак хан сизиң үстүңизе гелип билмән, гачаймаса-да биридир!..**

Бедәхет хан. Хах-хах-ха! Хов гардашым Агабег хан, сиз дийсең-дийсемең Дүйп Ёвгы атамызың Тупан атлы оглуның небересисиңиз. Апы-тупан ялы бадыхова сиз!

Агабег хан. Ёк, Бедәхет бег, биз Дүйп Ёвгы ханың Ёвбасар оглуның ковмы! Хах-хах-ха!

Огуз хан. Беглер, ханы геңеш эделиң!

Дашарда гадым галаның дервезесиниң янындакы әхли диңлерде, минараларда сөвеше чагырян отлар яняр. Отларың башы асмана баряр.

ГҮНДИЗ.

Итбарак ханың сансыз-саҗаксыз пыяда, пилли, атлы, дүели агыр гошуны ер сүйшен ялы болуп гелйәр. Ханха, Итбарак хан пилиниң үстүнде гызыл чадырда. Бейлеки пиллериң хем он-онкисинде яшыл, гара, сары чадырлар гурлупдыр. Олар серкерделер…

Гошуның чаңы-тозаны асмана етйәр. Бирден…

Бирден ерден чыкан ялы үч сөвешҗең атлы агыр гошуның өңүнден чыкяр. Итбарак хан пилинде дик дуруп голуны гөтерйәр. Йыгын сакланяр.

Ики атлы галяр, Аждар хан – Итбарак ханың гошуның якынына баряр. Итбарак хан пилини сүрүп өңе чыкяр.

Аждар хан. Гүнүңиз айдың беглер!

Итбарак хан. Бег йигит, сениңем гүнүң айдың!

Аждар хан. Хезрети Итбарак хан, сен сан-сажаксыз йыгның билен бизиң өрүлеримизи басгыладып, сораг-идегсиз бизиң юрдумыздан гечип барярсың! Сен бизиң пажымызы бер!

Итбарак хан гулагына ынанман, чиңерилип сораяр:

-- Нәме бер?

-- Бизе пажыңы бермесең биз билен душман борсуң?

Итбарак хан оны дәли-телбедир өйдүп бир салым сынлаяр, соңам вахахайлап гүлүп башлаяр. Хан гүленсоң гошуның гүррүңи эшидени-эшитмедиги гүлүп ограяр.

Итбарак хан. Хав бег йигит, сениң келләң ерндеми? Сен гызыл-от болуп дүнйәни якып яндырмага барян элли мүң гошундан, ады-авазасы жүмле-жахана долан Итбарак хандан пач сорап дәли-телбеми!

Итбарак хан, йыгын гүлүшйәр.

Аждар хан. Элли мүң дәл, сениң бары-ёгы отуз мүң гошуның бар! Хезрети Итбарак хан, сен сораг-идегсиз бизиң юрдумыздан гечип баряның үчин мүң ат, мүң тылла пул, мүң гылыч, мүң найза, мүң гүрзи, мүң дүе төлемели!

Итбарак хан. Хах-хах-ха! Эгер төлемесек нәме?

Аждар хан. Сен нәме пажыңы төлемән самсыкмы хан? Хезрети хан айтды-айтмады дийме, пажыңы мейлетин төлемесең, еди эссе эдип аляндырыс!

Кейпи көк хан йүзүне бакып пач сорап дуран йигиде гарап бирден гыгыряр:

-- Атың-айт, тутуң-айт о гуррумсагы!

Эмма ханы билен шады-хоррам гүлүшип, ажалы етене Аждар хана аңкарып бакян яйчылар яйына ок салянчалар Аждар хан ики йигиди билен гүв гитди ожарлы-сазаклы сәхра сиңип.

Итбарак хан. Ажалы етен Огузың болгусыз харбы хиле гуран болдугы би!

ДАҢДАН.

Итбарак хан яңы укудан туруптыр. Бир серкерде алакжап гелшине дызына чөкүп ер огшап!

-- Хезрети хан, мүң саны атымыз ёк! – диййәр.

-- Гачыпдырлармы? – дийип, Итбарак хан дергазап боляр.

-- Ёк, хезрети хан. Душманлар горагчылары өлдүрип, мүң саны аты сүрүпдирлер!.. Огурлапдырлар!

Итбарак ханың гөзлери петрәп ханасындан чыкып баряр…

ГУШЛУК.

Аждар хан йүз элли беги билен эле салан атларыны ёла саляр:

-- Адына бег, йылкылары юрда сүрүң! Түпбозан хана салам айдың! Мүң атлысы билен гелсин, олҗа бол дийиң! Итбарак ханың пажыны бермәндигини айдың!

Адына бег үч атлысы билен йылкылары сүрүп уграяр.

ГИҖЕ.

Итбарак ханың сан-саҗаксыз гошуны дүшләпдир. Ики-еке ерде от яняр. Атлы атыны, дүели-дүесини, пилли пилини огурлатмаҗак болуп янында саклаяр. Отуз мүң мал-гара билен нөкерлер гарышыпдыр. Бирден гошун тебил тапяр…

Себәби яй окы етерден дашда сан-саҗаксыз от янып башлаяр. Гошун горкяр. Бирден асмандан сес эдип юмрук ялы сапан дашлары гошуның үстүне ягып башлаяр. Огуз бегиң сапанчылары янар-даш-небитдакыл атярлар. Гөкден йылдыз ягян ялы. Атлар хоргурып, дүелер багырып, пиллер бөгүрип босгун боляр, себәби ол җанаверлер энтек гөкден ягян отлы оклары гөрмәндилер.

Сапанларың шырпылары элхенч оваз эдйәр.

Чадырлар, дүелериң үстүндәки җуллар яняр. Хер ким сөвешмеден гечен башына донуны бүрәп янып гелйән дашлардан гораняр.

Гошуның ичи гык-бак, ала-гох. Шол пурсат оларың еңсесинден ене йүзлерче йигитлер ок-яй хем сапан атып, душманлары пүррелейәрлер. Олар Аждар ханың эсгерлери.

ИРДЕН.

Ирден гүн догуп гелйәр. Гараҗеңңелден Итбарак ханың сан-саҗаксыз гошуны ныза м билен чыкып гелйәр. Довуллар, тагаралар,сурнайлар-кернайлар сөвеш теблини чалып җүмле-җахан эйменч оваздан доляр.

Өң хатарда он хатар пыяда гошун, оларың ызында пилдарлар. Ики йүз элли – үч йүз чемеси пил тамам сөвеш совутлы, үстүндәки беглерем.

Пиллерден соң атлы гошун, дүели гошун, пыяда гошун.

Итбарак ханың кейпи гала! Ол пилиниң үстүнде дик дуруп, чадырының сүтүнинден япышып гаршыдакы гаршыдашларыны сынлаяр. Гаршыдаш гошун болайса дөрт мүң, әхлисем пыяда.

-- Хах-хах-ха! Огуз хан, мен сениң юрдуңа ган чайкар мен! Сениң юрдуңда юмуртга тогалабермели эдер мен! Бүргүтлерим, душман үстүнде!

Ол гөге гылыч сыряр.

Агыр гошун ярагына япышып, чозяр.

Ики гошуның арасы голайлаяр. Огуз ханың ызкы хатардакы сапанчылары душманы сапан окуна тутяр. Шувлашып барян дашларың, чырпыларың сеси яңланяр. Эмма гошуның пиңине дәл. Өңдәки хатарың пыяда гошуны Огуз ханың ордасына чозяр. Душман окетере голайланында биринҗи хатардакы мергенлер окяйыны аятярлар ве дессине отурып, яйына ок долдуряр. Икинҗи хатар ок яйыны атып отуряр, соңра үчүнҗи хатардакылар окуны атяр. Окуны атан хатарың нөкерлери отуряр. Шейдип гөз ачып юмасы салымда душманың үстүне мүңлерче-мүңлерче ок атыляр, көп-көп душман яраланяр.

Шол пурсат Итбарак ханың гошунының сагындан бәш мүң, солундан бәш мүң атлы душман үстүне чозяр. Итбарак ханың совутлы сөвешҗең пиллери патанаклашып Огуз ханың йыгнының үстүне чозяр. Огузың өңдәки окяйчылары ыза гачяр. Итбарак хан олары гачандыр өйдйәр. Эмма олар ыза гечип, дүели ханяйчыларына май берйәр.

Бәш-алты йүз дүе чөкүп отыр. Оларың ховудына ханяйлары беркидилипдир. Әхли дүелериң янында от якылыпдыр. Нөкерлер уҗуна яглы эсги чоланан узын мис оклары отлап, ханяйыны долдурып, ики эли билен кеменди чекип, атып башлаярлар. Йүзлерче-йүзлерче янып барян шинди гөрүлмедик узын оклар пиллере, пиллериң совудына санҗыляр. Ханяйчылар икинҗи, үчүнҗи оклары атярлар. Бир ярым гулач бойлы мис оклар эйменч шувлашып, гызыл от янып пиллери яралаяр. Энтек бейле беланы гөрмедик пиллер ызына өврүлйәр. Пилиң үстүндәкилер пиллерини сайгылап гачяр. Ханяйчылары узын-узын мис оклары атяр. Дүелер бөгүришип, пиллер багырышып Итбарак ханың агыр гошунының ичине уруляр. Боляр бир басгы. Ардындан гелип санҗылян мис оклара, оларың одуна авунан пиллер өңүнден чыканы какып, йыкып, басгылап бер-башагайлык эдйәр. Ики яндан Гызылгөз ханың хем Аждар ханың атлы гошуны душманлары пүрреләп йөр.

Итбарак хан пилиниң үстүнде думлы-душа гыгыряр, хайбат атяр, дәлирәйҗек боляр. Эмма гошун босгуна өврүлип баряр…

Сөвеш довам эдйәр…

Итбарак ханың сагындан чозан Агабег хан герчек беглери билен хайкырып душман билен дөвүш эдйәр.

Итбарак ханың солундан чозан Аждар хан, Гызылгөз хан беглери билен агыр гошуна гыран дегрип баряр.

Сапанчылар хем шувлашян дашлары, хем янян дашлары атярлар.

Ханяйчылар узын-узын мис оклары атярлар. Мис оклары йылдыз ялы сүйнүп душманың рухуна санҗыляр.

Ниҗе мүң атың, дүйәниң, пилиң, пыяда гошуның гык-багы,

зензелеси, хайкырмасы асманың астына доляр. Ниҗе мүң малың, адамың тозаны асман билен земин арасыны тутупдыр. Ики тарапам мерди-мердана сөвешйәр.

Икинҗи серияның соңы.